Тувинская республ. научная БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (12906) | 1985 чылдың сентябрь 5, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Бөгүн «Шын» солуннуң КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Сүт-Хөл районнуң Баян-Тала ортумак школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының (удуртукчузу М. Ч. МОНГУШ) күш-ажылчы чедиишкининге тураскаадып көдүрген.

Бүдүрүлге бригадазы бо чылын ниитиниң малынга 90 тонна сиген, 50 тонна бүдүк-бүрү белеткээр хүлээлгезин тус-тузунда 116 болгаш 71 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, өөредилге чылының эгелээриниң мурнунда «Октябрь 30 чылы» совхозка дужааган.

Республиканың мал чеми белеткекчилери, ниитиниң малынга быжыг чем суурну тургузар дээш ажылыңар темпизин шапкынчыдыңар!

ЧУРУКТА: Михаил Ильин Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң шөлдеринге чыл санында элбек дүжүттү өстүржүп келген. Ол кодээ ажыл-агыйның кандыг-даа техниказын башкарып билир, бедик мергежилдиг механизатор. Чоокку хүннерге чедир мал чемнериниң белеткелинге идепкейлиг киржип турган ажылчын ам комбайнын башкарып, тараа ажаалдазынче кирген.

Амдыызында чаагай дүжүттү чыттыр кестирип чоруп тур бис—деп, ол чугаалады. Оларның үшкү бригадазы сес муң ажыг гектарның дүжүдүн ажаар сорулга салган. Хамык шөлдерниң тараазы колдуунда чаагай үнген.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ХҮР-МЕНДИ АЖЫРАР ДЭЭШ

Ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырарда четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр дээш, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадаларының болгаш звеноларының ажыл-ишчилери ажылдың темпизин кошкатпайн келген. Мал чемнери белеткээриниң кампаниязы шиитпирлиг үе-чадада келгенин барымдаалааш, бригада, звено удуртукчузу бүрүзү, механизатор бүрүзү бүгү күштү мөөңнеп, сигенчилерниң күш-ажылын шын организастап, социалистиг чарышты дээштиг организастаан.

Мал чеми белеткекчилериниң кызымак ажылының түңнелинде, ажыл-агыйның ишчилери бо хүннерде 1680 тонна сигенни, 1578 тонна сенажты белеткеп алган.

Совхозтуң тараажыларының Баян-Колда тараан сулазы эки үнген. Ооң ажаалдазынче чоокта чаа кирген. Ынчангаш мал чеминиң белеткелинге ажылдап турган кижилерниң чамдыызын сула ажаалдазынче чорудар ужурга таварышкан. Бо байдалда күш-ажылды чөп организастап тургаш, мал чемнериниң бүгү хевирлерин белеткеп алырының темпизин кошкатпас дээш чогуур хемчеглерни ап чорутткан. Бо хүннерде 250 гектар черниң сулазы кестинген. 233 гектар черниң сулазын бөлдүрген болгаш 340 тонна суланы бастырган. Бир гектардан ортумаа-биле 14,5 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Комбайнерлер Даржай-оол Даваалай, Ким-оол Делгер суланы чыттыр кестиреринде шалыпчы ажылдап турар. Маадыр-оол Саая, Валерий Койгун, Владимир Дандар тараа бастырылгазында бедик көргүзүглерни чедип ап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Шаңче тараа сөөртүп турар чолаачы Павел Намдак хүнде хөй рейстерни кылып, макталдыг ажылдап турар.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар бригадаларның, звеноларның социалистиг чарыжының он хонук түңнелин сентябрь 1-де үндүрген. Лариса Салчак удурткан № 1 хойжу бригаданың сигенчилери эрткен он хонукта социалистиг чарышка тиилекчи болган. Бригаданың ажыл-ишчилери мал чемин четчир болгаш артар кылдыр белеткеп алыр дээш немелде хүлээлгени алгаш, 145 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алган. Белеткеттинген сигенниң 100 тоннаазын малчыннарның кыштагларында сөөртүп чедирип алган. Арбын мал чемнерин белеткеп алыр дээш социалистиг чарышка тиилекчи болган бо бригадага совхоз дирекциязының, парткомнуң, профэвилел комитединиң болгаш комсомол комитединиң шилчиир кызыл тугун акша шаңналы-биле кады тывыскан. Совхоз төвүнде Күш-ажылчы алдар тугун мурнакчы бригадага тураскаадып көдүрген.

Шеңнелиг сүт-бараан фермазының, машина-трактор мастерскаязының база № 2 хойжу бригаданың сигенчилери мал чеми белеткелиниң эрткен он хонуунда база хөй сигенни белеткээн. Олар белеткеп алган сигенниң хөй кезиин төп сүт-бараан фермазының чанында сөөртүп эккеп алган.

Павел Адыяның удуртуп турары сигенчи звенонуң сигенчилери Чиңге-Дагда чаагай үнген сигенни кезип, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин сентябрьның бирги чартыында ажыр күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Мижит-оол Кызыл-оол, Геннадий Чамбалдоо сиген кестирилгезинде болгаш ону бөлдүреринде ээлчег нормаларын ажыр күүседип, чарыштың тиилекчилеринге каш-даа катап ададып, кызымак ажылдап турар.

Болай-оол Базыр-оолович Салчак эргелекчилээн чылгы фермазының коллективи мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында 80 тонна сигенни белеткеп алыр хүлээлгени коллективтиң кежигүннери алган турган. Хая-Бажы деп черде машина-биле кезери берге черлерниң сигенин аът-биле сиген кезер машина-биле кезерин чылгычылар дугурушкаш, ол ажылче органиастыг кирген. Малга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр дээш чылгычы бүрүзүнүң харыысалгазын бедиткениниң, кылган ажылды эргелекчи Б. Салчактың хүнүң-не түңнеп, чедир кылдынмаан чүүлдерни коллективтиң кежигүн бүрүзүнге чедирип келгениниң түңнелинде, чылгычылар 92 тонна эки шынарлыг сигенни кыска хуусаада белеткеп алган. Чылгычылар Мокушпан Салчак, Севээн Салчак эң хөй сигенни белеткээш, мурнакчы болганнар. 100 тоннадан куду эвес сигенни белеткеп алыр дээш чылгычылар каан аяс хүн бүрүзүн ажыглап турар. Күзел турда, үүле бүдүнгүр дээрзин чылгычылар утпайн турар.

Суг-Бажы суурда албан черлериниң организацияларның коллективтери ниитиниң малынга хоолулуг мал чемин белеткеп бээр дээш совхозка боттуг дузаны чедирип турар. Улус депутаттарының Суг-Бажы кодээ Совединиң күускомунуң ажылдакчылары 26 тонна сигенни белеткээш, совхозка хүлээдип берген.

Мал чеминиң белеткелиниң темпизин совхоз бо хүннерде дүргедеткен.

М. ОЮН.

ХҮННҮҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Элегес болгаш Межегей ынчаар тараа, сиген, ногаа болгаш картофель культураларының үнгени бо чылын эки болган. Ол бүгүнү чоокта чаа суггаттыг черлерниң байдалы-биле таныжып чорааш көрдүм.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Шаңган суггарылга системазында 400 гектар черде тараан хөй чылдыг сигенни Оюн Доспаң биле Владимир Дончукпан ийиниң суггатчы звенозу өстүрүп турар. Олар баштайгы суггарылганы чазын эрте чорутканнар. Суггарар мурнуу талазында минералдыг чемишчидилге-биле чемгерип алганнар. Ооң уламындан бирги ажаалдада ол черниң бир гектары-ла 25—30 центнер дүжүттү берген.

Шаңганның суггатчылары сигенниң бирги ажаалдазының соон дарый черни дораан суггарган. Ам ында сигенниң үнгени аажок, бо хүннерде механизаторлар кезип кириптер. Черни чемишчидип, чогуур үезинде суггарып турганының ачызы ол. Суггаттыг черлерниң дүжүдү суггат чок черлерниинден ийи-үш катап ажып турар.

Ук совхозта витаминниг сиген далганы кылырын эки организастаан болду. АВМ операторлары А. В. Гольцов, Н. А. Давыдов, Н. Я. Алехин олар үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Олар сигенни далганнааш, улаштыр борбаандылап турарлар. Бо хоолулуг мал чеми бо чылын, суггаттыг черниң ачызында, четчир кылдыр белеткеттинер.

Элегестиң болгаш Межегейниң ховуларында тараа база эки үнген. Ынчалзажок бок үнүш кончуг хөй. Мындыг байдалда ажаалда техниказын баш бурунгаар эдиктирип, таарыштырып алыры чугула. Ооң ыңай тарааны арыглаар болгаш кургадыр машиналар база бүрүн белеткеттинген турар ужурлуг. Бок үнүштүг тарааны аңгылап кезер.

Суггаттыг черде тараан кукурузаның дүжүдү база эки, ооң бир гектарындан-на 250—300 центнер дүжүттү ап болур. Чамдык черлерде кукурузаның бедии 1,5—2 метр чедип турар.

Доозукчу чылдың дүжүдүн ажаарынче ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң хереги», Тока аттыг совхозтар кирипкен. Дүжүт бар, ам чидириг чок ажаап алыры—хүннүң негелдези.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Дуржулга - мелиоративтиг станцияның эртем ажылдакчызы.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чарышка А. Д. Воронинниң бригадазы киришкеш, 4 чыл 7 айларның дургузунда 1796 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, он бирги беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Амгы үеде олар келир чылдың марттың планын доосkaш, ам апрельдиң үлүүн күүседип кирипкен.

Мурнакчы бригада августуң төнчүзүнге чедир беш чыл планындан ажыр 95 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. Беш чылды шалыпчы ёзу-биле доостушаан, олар ажылдың темпизин кошкатпайн турар.

Бо дээрге, бригаданың алганы социалистиг хүлээлгелери, планныг онаалдалары чедиишкинниг күүсеттинип келгенин көргүзүп турар-дыр. Ылаңгыя эрткен 1984 чылда бригада 513 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүргеш, чыл планын 132,9 хуу күүсеткени доозукчу чылды эки темпилиг эгелээш, беш чылды хуусаа бетинде доозарынга идиглиг болганы чугаажок.

Доозукчу чылче кирип тура, бо бригада социалистиг хүлээлгезинде айытканы камналга чурумун шыңгыы сагып тургаш, 20 муң кезек түүйбүнү, 5 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алырын болгаш камнап алдынган материалдар-биле ийи хүннү ажылдаарын хүлээнген. Бо талазы-биле бригаданың хүлээлгези база чедиишкинниг күүсеттинип келген. Оларның ажылдап турары объектилерниң девискээринде тудуг материалдарын эмгелеп, чыый салган, үрелип чыдар, октагылаан чүүлдер кажан-даа көзүлбес, түүйбүнү, цементини болгаш өске-даа материалдарны камныг ажыглап турар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде А. Д. Воронинниң бригадазы камнап алган түүйбүзү, электри энергиязы-биле ажылдаан. Оларда кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседип турар. План ёзугаар бир ажылчынга онааштыр чылда ортумаа-биле 19 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер турган болза, херек кырында ол көргүзүг ам 21,3 муң рубль азы 105 хуу чедип турар.

Найыралдыг бригаданың кежигүннери Нина Ручкина, Анатолий Семис-оол, Николай Сүүр-оол, Николай Очур-оол, Ортун-Назын Бай-Кара болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап турарлар. Хоочун тудугжулар Филипп Филиппович Лихоузов, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Константинович Велигодский, бригадир Анатолий Дмитриевич Воронин олар аныяктарны ажыл-ишке өөредип, бригаданың кол өзээ болуп турарлар.

Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин партияның XXVII съездизинге тураскаадып турарлар.

Н. ООРЖАК.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ТЮМЕНЬ ОБЛАСЧЕ ЧОРУПКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев сентябрь 4-те Москвадан Тюмень обласче чорупкан.

Аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, А. А. Громыко, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, өске-даа эштер үдээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң америк сенаторларны хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачев, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң чалаанын ёзугаар Совет Эвилелинде келген АКШ-тың сенадында демократтыг фракцияның удуртукчузу Р. Бэрдини, сенаттың түр даргазы С. Тэрмондуну, а ол ышкаш сенаторлар К. Пеллди, С. Нанны, Д. Деконсинини, П. Сарбейнсти, Дж. Уорнерни, Дж. Митчеллди сентябрь 3-те Кремльге хүлээп алган.

Совет-америк харылзааларның амгы байдалын болгаш делегей байдалын канчаар көрүп турарын М. С. Горбачев болган беседаның үезинде тодаргайлап чугаалаан.

Совет-америк харылзааларны чогумчалыг, эптиг, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың оруунче кирер дээш, бистиң чурттарывыстың аразынга таарымчалыг харылзаалар тургустунуп, бичии-даа бол, бот-боттарынга идегежир болгаш боттарының дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын хүндүлежир чорук тургустунзун дээш Совет Эвилели туржуп турар деп, ол чугаалаан.

Амгы үеде кол сорулга — боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыры, тайбың хөгжүлдеже, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгаже эргилдени хандырары дээрзин онзалап демдеглээн. Айыыл чок чоруктуң талазы-биле херектиң байдалы совет-америк харылзааларда кол чүүл болуп турар. Ынчангаш херек кырында ол кол айтырыглар талазы-биле дугуржулгаларны хамыктың мурнунда дилеп тывары чугула. Ол айтырыгларга бирги ээлчегде Женева чугаалажыышкыннарында көрүп турар космос болгаш ядролуг чепсектер талазы-биле айтырыглар, а ол ышкаш шериг чаварлыышкынының болгаш эң-не калбак хемчээлге идегежир чорукту быжыглаарының хемчеглери хамааржыр.

Совет улустуң чогаадыкчы шапкын амыдыралы, бистиң тайбың тургузуушкунувустуң узун хуусаалыг планнары —ол бүгү ССРЭ-ниң даштыкы политиказының тайбыңга ынак характерин тодаргайлап турар.

Совет Эвилелиниң сөөлгү үеде көдүргени тайбың чугула инициативаларже, ооң иштинде ядролуг чазылдырыышкыннарны совет таланың соксатканын чарлааныңче, ол үлегерни эдеринге АКШ-ты кыйгырганынче, а ол ышкаш космосту милитаризаставазының байдалдарында ону тайбың шиңгээдип алырынга делегейниң кады ажылдажылгазының дугайында ССРЭ-ниң КНО-га кииргени саналынче америк сенаторларның кичээнгейин угландырган. Ол саналдарны боттандырары космостуң болгаш ядролуг чепсектерниң үези келген айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээринге, бот-боттарынга идегежирин болгаш шериг чаварлыышкынын быжыглаарынга идигни берип, эчис сорулгаже — ядролуг чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ле черлерге узуткаарынче, делегейниң айыыл чок чоруун болгаш бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче практиктиг базымны кылырынга эки идиг бериишкини болур ийик.

Ол инициативаларны бүгү делегейге чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан, ук инициативаларны хөй кижилер ядролуг боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн ылаптыг соксадырынга, космосту боо-чепсектен хостуг арттырарынга боттуг идегел кылдыр санап турар. Көску эртемденнер, хөй-ниити ажылдакчылары, оларның аразында америк эртемденнер, ССРЭ-ниң талазындан дидим ол инициативаларга чогумчалыг харыыны бээринче кыйгырып турар. Бистиң чурттарывыстың аразында туруп турар айтырыгларны шиитпирлээринге эвээш эвес үлүүн кирип шыдаар АКШ-тың конгрезинде ындыг кыйгырыглар база дыңналып турар.

ССРЭ болгаш АКШ—шериг күчүзүнүң талазы-биле эң-не улуг күрүнелер, олар ындыг болуп артар-даа боор деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Быжыг азы шиитпирлиг артык күштүг чорукту өске таланың алган турары-биле талаларның кайызы-даа эптежип шыдавас. Оортан түңнел чүгле чаңгыс—күш дөгээриниң, байдалды айыылдыг удур туржуушкунга чедирериниң херээ чок.

Бистиң ийи чурттарывыстың туруштары чамдык айтырыглар талазы-биле дүүшпейн турар, ол чорук бистиң ийи системаларывыстың аразында принципиалдыг ылгалдар-биле тайылбырлаттынар. Ынчалзажок ол ылгалдар чеже-даа ханы болза, кол чүүлдү — ядролуг кыжаныышкынны чайладыр, тайбыңны камгалаар дээш бистиң харыысалгавысты олар божаңнатпас болгаш божаңнадып шыдавас-даа ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш АКШ-тың конгрезиниң аразынга харылзааларның хөгжүдериниң ужур-дузазын, ол харылзаалар тайбыңның эрге-ажыктарынга, ийи чурттарның аразында харылзааларны экижидериниң эрге-ажыктарынга бараан болур ужурлуг дээрзин М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

Эрттирери-биле дугуржулга чедип алдынган дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынга хамаарыштыр М. С. Горбачевтуң демдеглээни болза, ол ужуражыышкынга совет тала эң-не чаагай сеткил-биле, тайбыңны быжыглаарынга болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр чүткүл-биле баар. Ужуражыышкын чүгле бистиң чурттарывыстың улустарының эвес, харын-даа бүгү делегейниң улустарының сеткил ханыышкынын болдурган турары чугула. Америк таладан чаагай сеткил илергейлеттинер болза, ужуражыышкынның түңнелдери чогумчалыг болуп болур.

Совет туружту тодаргай тайылбырлааны дээш өөрүп четтиргенин сенатор Р. Бэрд болгаш өске-даа америк сенаторлар илергейлээн болгаш болган беседаның ажыктыын, харылзааларны ханыладырының, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзааларда байдалды экижидериниң, ийи чурттарның аразынга янзы-бүрү адырларга ажыктыг харылзааларны хөгжүдериниң эргежок чугулазын демдеглээннер. Дээди деңнелге ам болур ужуражыышкынның чедиишкинниг болурун олар күзээннер. Ооң-биле чергелештир, боо-чепсектерни, ооң иштинде космос чепсээн эндере бүдүрерин, өскүдеринче угланган АКШ-тың администрациязының туружун илергейлээн билдингир бодалдарын америк таладан база катап дагыннаан.

Ийи чурттарның улустарынга, делегейниң бүгү улустарынга амыдыралчы чугула ужур-дузалыг айтырыгларны күрүне ажылдакчыларының, оларның аразында парламентарийлерниң, харыысалгалыг, сарыылдыг, шыңгыы ёзу-биле көөрүнүң эргежок чугулазын М. С. Горбачев ооң-биле холбаштыр онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы А. Э. Восс, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң даргазының оралакчызы В. В. Загладин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының кежигүнү А. М. Александров беседага киришкен.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

ХОШИМИН. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротниковка баштаткан Вьетнамның хамаарышпас чоруун чарлааның 40 чылы-биле холбаштыр байырлалга киржип чораан ССРЭ-ниң партия-күрүне делегациязы Социалистиг Вьетнамның нефть-газ үлетпүрүнүң баазазын тургузуп турар Вунгтау хоорайга чораан. Элээн каш чыл дургузунда ында вьетнам болгаш совет нефтичилерниң интернационалчы коллективи ажылдап турар «Вьетсовпетро» деп каттышкан бүдүрүлге чериниң ажылчыннары болгаш инженерлери-биле делегацияның чылыг ужуражыышкыны болган.

Совет делегация Хошиминниң партия организациязының болгаш улусчу комитединиң удуртулгазы-биле кежээ ужурашкан. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Хошимин хооркомунуң секретары Нгуен Ван Линь аалчыларга байыр чедирген.

В. И. Воротников харыы сөс чугаалаан. Вьетнам революциязының бүгү чадаларынга бүгү талалыг дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзүп, совет улус акы-дуңмалышкы Вьетнам-биле интернационалдыг эп-сеткил каттыштырылгазын кезээде илередип келген. Эге бажынга Хо Ши Минниң турганы совет-вьетнам найырал, бистиң партияларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазы эрткен 40 чыл дургузунда быжыккан болгаш чаа чадаже бедип үнген деп, ол чугаалаан.

Делегейниң нарын байдалдарында Совет Эвилели, Вьетнам, өске-даа акы-дуңмалышкы социалистиг чурттар социал-экономиктиг хөгжүлдениң калбак хемчээлдиг сорулгаларын шиитпирлеп турарлар. АКШ-ка баштаткан империалистиг күштер болгаш оларның дузалакчылары социализмни «аткаар октаптарының» оралдажыышкыннарын соксатпайн, Совет Эвилелинден, социалистиг чурттардан шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын оралдажып, хамаарышпас күрүнелерниң иштики херектеринге каржы-дошкуну-биле холгаарлап киржип турарлар.

Агрессчи политикага удур Совет Эвилели, социалистиг демкаттыштырылгазының өске чурттары ядролуг дайынның айыылын чайладырынче, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ону космосче шилчидерин болдурбазынче угланган быжыг болгаш чайгылыш чок шугумну удурланыштыр тургузуп турар. Ол сорулганы чедип алырынче социалистиг чурттарның эгелекчи саналдары, ооң иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чарлааны бо чылдың август 6-дан эгелеп ядролуг кандыг-даа чазылдырыышкыннарны чаңгыс талалыг соксадырының дугайында Совет Эвилелиниң шиитпири угланган.

Мурнуу-чөөн Азияда байдалды экижидер, ол районну тайбыңның, чаагай кожа-хелбээ чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дээш Вьетнамның Лаос болгаш Кампучия-биле кады чорудуп турары тайбыңга ынакшылдыг угланыышкынын болгаш практиктиг базымнарын Совет Эвилелинде бедии-биле үнелеп турар деп, түңнелинде В. И. Воротников чугаалаан.

В. БУРБУЛИС,
И. МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентилери.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕДЕДИР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың февральда хүлээп алганы «1985 чылда малга чем белеткелиниң дугайында» доктаалын Бай-Тайга болгаш Тес-Хем районнарның совхозтарының канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ук доктаалын үстүнде районнарның ажыл-агыйлары четпес күүседип турар дээрзин хуралдың киржикчилери айытканнар. Ооң барымдаазы чүл дээрге, бо ийи районнуң малга чем белеткелиниң көргүзүү ниити республиканыындан куду болуп турары. Август 30-деги медээ ёзугаар Бай-Тайга район сигенниң чүгле 37 хуузун, витаминниг сиген далганының 11 хуузун күүсеткен, а силос салыышкынын эгелевээн турган. А Тес-Хем — сигенни 53 хуу, витаминниг сиген далганын 52 хуу күүсеткен болгаш силос массазын 2,5 муң тонналы салган.

Малга чемни чедир белеткевеске, кышкы үеде ниитиниң малы улуг бергедээшкиннерге таваржыр дээрзи кымга-даа билдингир, ындыг турбуже, эрткен чылдарның кичээндириглери бо районнарның ажыл-агыйларының удуртукчуларынга кезээмче болбайн турар дээрзин хуралга айытканнар.

Малга чем белеткээр техниканы чогуур үезинде, шынарлыг септеп албаанындан, аңаа ажылдаар бригадаларны болгаш звеноларны өй-шаанда четчелевээнинден районнарның малга чем белеткелчилери олче улуг хожудаашкын-биле кирген. Ол хирезинде темпини дүргедедир, хожудаашкынны ажып эртер дээш дээштиг хемчег албайн турар дээрзин хуралга шүгүмчүлээн.

Амгы үеде Бай-Тайга районда бүгү сигенниң чүгле үжен хире хуузу кестинген. Витаминниг сиген далганы бүдүрер ажыл шуут чорбастаан. Сиген кезер техника долу күчүзү-биле ажылдавайн, үрелиишкиннерниң чылдагаанындан оларның аңаа турар чоруу көвүдеп, техниктиг хандырылгазы кошкак болуп турар. Ол ышкаш ук районда малга чем белеткеп турарларның саны эвээш, оларны чүк-бүрү тарадыпканындан контрольдаары берге. Ооң уламындан күш-ажылдың организастаашкыны база сагылга-чурум кошкак. Хүнде олар чүгле 6—7 шак ажылдап турар. Ооң чылдагааны—ажылче орай үнүүшкүн, эрте чанар чорук, дүштеки чапсарда безин он-он беш километр черже чанып турар, ооң уламындан хөй үе чарыгдаттынып келген. Малга чем белеткелчилериниң ажыглаар ужурлуг коллективтиг кержээзин ёзу барымдаалап тургускан. Оларның амыдырал байдалынче кичээнгей кошкак — вагончугаштар, майгыннар тургустунмаан, аъш-чемин организаставаан. Бригадалар, звенолар, механизаторлар аразында социалистиг чарыш барык чорбайн турар. Район төвүнүң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының коллективтерин малга чем белеткелинче хаара тудуп турары негелдеге дүүшпес.

Ындыг четпестер Тес-Хем районда база бар. Ажыл-агыйларда сиген кезер машиналар, грабльдер чедишпес, ооң чылдагааны — оларны үе-шаанда чагыдып албааны. Сараататтынган сигенниң шынары багай, олче чаъс өдүп турарындан үрелип турар. Хыналда кылган бүгү сигенниң чүгле 27 хуузу бирги класстыг болган. Белеткеттинген сигенниң санын өстүрер фактылар база бар. Чүгле «Чодураа» совхоз безин 100 тонна сигенни немей бижээн, ол ажыл-агыйда пресстеттинген 80 тонна сигенни ажыглаар арга чок деп санаан, оларны шөлден өй-шаанда сөөртүп албаанындан чаъска шыгааш, чыдып калган болган.

Ажыл-агыйларның техниктиг хандырылгазын четче күүсетпейн турары дээш районнарның Сельхозтехника каттыжыышкыннарын база чемелээн.

Бо четпестерни дарый чайладырын, келир кышка уткуштур ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш бар-ла аргаларны ажыглаарын улус депутаттарының Бай-Тайга, Тес-Хем районнар Советтериниң күускомнарының даргалары В. Х. Сүге-Маадыр, И. У. Успуң оларга, РАҮК-тер чөвүлелдеринге президиум дааскан.

Депутатка сөс

КОЖАЛАР ДЕМНИГ БОЛУРГА

Мээң соңгукчуларым суурнуң Эрик кудумчузунда чурттап турар. Кудумчувустуң төвү — «Аялга» агитквартира. Он чеди өреге бар, соңгукчуларымның саны үжен ийи. Маңаа кудумчунуң чурттакчылары совхозунуң ажыл-ижинге, суурнуң хөй-ниити ажылынга канчаар киржип турарыл, тодаргайлаарга, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын агиткварталдың активи канчаар чорудуп турарыл, ол дугайын кысказы чугаалап көрейн.

Көдээ черге кудумчу хамаанчок, суурнуң чону бот-боттарын, кожаларын таныыр, билчир болгай. Бистиң кудумчувустуң чурттакчылары демниг улус. Оларның аразында совхозтуң мурнакчылары-даа, бүдүрүлгениң хоочуннары-даа чурттап турар, шупту ажылгыр.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын агитквартираның активи удуртуп турар. Чугула бо ажылга округта чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле тургустунган депутаттар бөлүү база идепкейлиг киржип турар. Бөлүктүң ажылын мен удуртуп турар мен. Ажыл чорудар кол төвү—хурал-даа кылып, чугаалажыр черивис — «Аялга», «Енисей» агитквартиралар. Ажыл планывыс хөй талалыг. Ону тургузарда, кудумчунуң чурттакчы чонунуң санал-оналын дыңнап, сүмележип ап турар бис, чүгле ооң соонда, ниити хуралга чугаалашкаш, бадылаар. Кичээнгейни бо хүннерде кандыг-кандыг айтырыгларже кол-ла угландырып турар бис? Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партия, чазактың доктаалдарын амыдыралга боттандырар сорулга-биле чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ап чорудар хемчеглерни, ажыл планын эде көрүп, бүгү тала-биле сайгарып көрдүвүс. Чоннуң хостуг үезиниң ажыглалынче улуг кичээнгейни угландырдывыс. Үстүнде чугаалааным доктаалдарны кудумчунуң, ниити суурнуң чурттакчыларының хуралдарынга сайгарып чугаалашкаш, ону деткип, арага ишпезин дугуруштувус. Араганың өг-бүлеге-даа, ажыл-ишке-даа, уруг-дарыг кижизидилгезинге-даа багай салдарлыын хуралга санал бергеннер чидиг-биле сойгалап турган.

Сезоннуг ажылдар үезинде көдээ ишчилерге ажыл бачым, хостуг үе барык чок деп болур. Ындыг-даа болза Эрик кудумчузунуң чурттакчылары ажылдап-даа, дыштанып-даа билир. Кежээлерде волейбол ойнаарынга ынак кижилер база бар. Агитквартираларда аргыырының бөлгүмү база ажылдап турар. Суурнуң кудумчуларының аайы-биле эртер уран чүүл көрүлдезинден чыда калбас, хире-шаавыс-биле киржи бээр бис. Эрткен чылын эрткен көрүлдеге суурга ийиги черни-даа ээледивис. Ооң-биле кады округтуң девискээринде дузалал ажыл-агыйы эки хөгжээн, өг-бүле бүрүзү огородтуг, хууда мал-маганныг. Айтырыгны — өг-бүле оода инектиг турар кылдыр ынчаар тургузуп турар бис. Ынчангаш дуза херек апарган таварылгада, көдээ Советтиң күүскому-биле дугурушкаш, күрүнеден чээли дуза чедирериниң аргаларын ажыглап турар бис. Дузалал ажыл-агыйының ажылын билбес кижи кайда боор. Ооң кижизиндикчи ужур-дузазы база бар. Чижээ, уруглар ада-иезинге дузалашпышаан, күш-ажылга кижизиттинип турар болгаш ногаа тарып өстүреринге, мал-маган тудуп азырааарынга кижизиттинип турар. Бистиң суурувуска өскен уруглар огород ажылын багай эвес билир боор чүве, алызында барып, огородтуг болуру-даа ында. Хостуг үевисте оон ыңай чүнү кылып турар бис? Совхозувустуң ажыл-ижинден чыда калбас бис. Мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг кириштивис. Сенаж белеткелинге кирижкеш, суурнуң агиткварталдарының аразында чарышка ийиги черни ап, акша шаңналынга четтивис. Мооң мурнунда ийи чылда база чугула бо кампанияга идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни ап келген бис. Буга-сумун казарынга база киришкен бис. Шеф ажылындан чыда каар кижи бисте чок. Шаңнал акшавысты чүү чүвеге үндүрерин хуралга чыглып келгеш, дугуржуп алыр чаңчыл тургустунган. Ону ажыктыг кылдыр чарыгдап турар бис. Хой кыргылдазынга, школа тудуунга ажылдааш, дугурушкаш, тайбың фондузунче кудумчунуң чурттакчыларының мурнундан акша шилчиттивис.

Эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар дээрзин соңгукчуларым эки билир. Төлептиг ажылы-биле, хууда амыдырал-чуртталгазы-биле чаңгыс чер чурттугларынга мактадып турарлар бар. Кудумчунуң өске чурттакчыларынга, ылаңгыя уругларга, оларның үлегери улуг. Совхозтуң мурнакчы чолаачызы В. Д. Назыты, тракторист Ч. Х. Ночуклаа болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдың үлегерин көргүзүп турарлар. Девискээриниң чаагайжыттынганы эки, дузалал ажыл-агыйлыг, огородтуг өг-бүлелер база бар. Ажыл-ишке кызымак кижилер чурттап турар деп чүве оон-на илдең. Школа ажылчыны К. Мандып-оолдарның өг-бүлезин ап көрээлиңер. Өг-бүле улуг, сес уруглуг. Бажыңның хериминиң иштинде хамык чүвениң эмгесескелиин кижи дораан эскерип каар. Өг-бүле огородтуг, мал-маганныг. Кончуг демниг улус, уруглары күш-ажылга ынак кылдыр кижизиттинген, ада-иезиниң идегелдиг дузалакчылары. В. Балчыр-оолдарның бажыңынга баар болза, база ындыг, огородтуг, автомашиналыг. Ындыг өг-бүлелер хөй.

Кудумчувуста корум-чурум багай эвес, хөй-ниитиниң чурумун үреп болгу дег кижилер учётта алдынган. Чаңгыс кудумчуда шак мынчаар чурттап, ажылдап турар бис.

А. ОЙДУП-ООЛ,
Баян-Кол көдээ Совединиң депутады.

Молдавияның Каушан районунда «XXII партсъезд» колхозтуң коммунистери боттарының ажылын «Сөстүң болгаш ажыл-херектиң карышпазы дээш» деп лозуңнуң адаа-биле чорудуп турар. Колхозтуң партия организациязын В. И. Кожокару удуртуп турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шапкын хөгжүдери — Валерий Ильичиниң амгы үеде кол сагыш салыышкыны. Күш-ажылды организастаарының чаа хевирлерин колхозта нептередип турар. Мал ажылының продукциязын хөйнү бүдүрери, тараа культураларының болгаш ногааларның дүжүдүн бедидери сөөлгү чылдарда чедип алдынган. Суггаттыг шөлдерни калбартканы, агротехниканың мурнакчы аргаларын ажыглааны аңаа идиглиг болган. Коммунистерниң үлегерин болгаш кыйгырыын ёзугаар колхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ның XXVII съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегде идепкейлиг киржип турар.

Дайынчы хуудустарны колхозта хүн бүрүде үндүрүп, социалистиг чарыштың түңнелдерин чырыдып турар.

ЧУРУКТА: партком секретары В. И. Кожокару (ортузунда), профэвилел комитединиң даргазы коммунист И. П. Сырбу, партком чанында парлалга төвүнүң кежигүнү комсомолчу Т. И. Мковей оларның «Чаңнык» хуудустуң ээлчеглиг номерин үндүрүп турары.

М. ПОТЫКЕРНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникazы.

СААДАДЫП ТУРУП БЕРГЕН

Кызыл хоорайның мурнуу талазында чаа микрорайонда 160 аал ишти чурттаар № 12 чурттаlga бажыңының тудуу бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг чугула объектилерниң бирээзи. Ук тудуг архитектурлуг каастаганының көрүштүүнүң талазы-биле мооң мурнунда хоорайга туттунгулаан тууйбу тудуглардан онза ылгалдыг, төлевилел-тургузуу нарын болгаш улуг тудуг. Ооң ниити өртек-үнези ийи миллион ажыг. Ниитизи-биле чеди улуг-биче корпустардан тудуг тургустунуп турар. Бирги болгаш ийиги корпустарның кол тудуун бистиң бригадавыс эрткен чылдың апрельден эгелеп тудуп эгеледивис. А үшкү, дөрткү корпустарын, Николай Панинниң бригадазы бистии мурнай тудуп эгелээн. Ам ол дөрт корпустарның кол тудуун дээвир кырының шывыг ажылдары-биле кады, бо чылдың июньда-ла доосkulaаш, иштики монтаж ажылдарын кылыры-биле дужаагылаан бис.

Ынчалза-даа ук бажыңның тудуу янзы-бүрү чылдагааннардан саадап, графикте хуусаадан озалдап турар. Иштики монтаж ажылдары удатканчок, элээн бедик темпилиг эгелээн-даа турду. Ооң сөөлүнде чүү болганыл? Июнь төнчүзүнде, график ёзугаар мурнады ажыглалга кирери планнаттынган № 13 кварталда 9 каът бажыңның тудуунче маңаа турган сантехниктер бригадазының хөй кезиин апарган. Ол хевээр бо тудугге кылыр ужурлуг иштики тудуг ажылдары ара соксаан. Ооң ужун тудугнуң иштики сенбелдирлерде канализация болгаш изиг, соок суг хоолайларының үттерин кылыры, ында хоолайлар салыры саадааны-биле бетоннаттынмайн туруп берген. Ол чүгле тудугжулар бистерни эвес, а орта керамиктиг плиталар кылыр плита салыкчыларын база саададып турар.

Бо дээрге, «Востоксантехмонтаж» эргелелиниң удуртукчуларының талазындан керээлиг ажылдарын чогуур өйшаанда күүседир талазы-биле шүшпең хемчег ап келгенниң түңнели-дир. Тудугнуң иштики монтажын дөрт харыылап турар ук коллектив тудугнуң 4 корпустарын сентябрьда ажыглалга кирер дээн баштайгы графикти база үскени ол.

Ам бо чылыг үелерде ук объектиниң бирги, ийиги, үшкү, дөрткү корпустарының иштики монтажын дүрген-не доосkaш, тудугну кышка белеткеп, чылыгны кирери негеттине берген. Ол ышкаш үстүнде айыттынган корпустарның даштыкы эжиктерин, соңгаларын чоокку үеде бызыглап тургускаш, шилдеп чылыглаарын доозар херек.

Кол чылыдылга шугумунуң, даштыкы канализацияның оңгарларын чоокку хүннерде казып, монтажын болдунар-ла дүргени-биле доозуп, кырын дуглааш, бажың даштының планировказын кылгаш, чаагайжыдылга ажылын амдыгаштан эгелээри негеттинип турар.

Бо дээрге, сөөлгү тургустунган график ёзугаар баштай ажыглалга белеткээр, чүгле бирги корпуска хамаарыжыр сорулга бо-дур. Шак ындыг ажылдарны боттандыры 2-ги, 3-кү, 4-кү, бешки корпустарга дес-дараалаштыр, график ёзугаар көрдүнген.

Объектиге балконнарының болгаш чада тепкииштериниң демир дуглаг-херимнери дарый херек. Ону кылып хандырар ужурлуг «Тудуг кезектери» комбинат (директору А. И. Антонов) бөгүнге чедир чаңгыс-даа дуглаг-херим кылбаан болгаш хандырбаан. Ынчангаш тудугдан электри каңнакчыларын ынаар чорудар, эмеглештирер ужурга таварышып турар бис. Оон ыңай тудугнуң АП-5 маркалыг гарниз плиталарын бүдүрери саадаан. Бо плиталарга чагыглавывыстан август 27-ге чедир, чүгле бирги корпус четчелеттинген. Дээвир кырының даштыкы ханазын өл-сугдан камгалаар чуга демирлерге чагыывыс күүсеттинмеске, складтан чуга демирлерни эккелгеш, кескеш, оларны боттарывыс хөй үе-шакты чарыгдап туруп, кылыр ужурга таварыштывыс. Ам вентиляция камераларының кырын дугларында ындыг зонт халыптарны, иштики вентиляция коробкаларын «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелдээшкин баазазындан, кылып чорударын манавышаан хевээр бис. Дорту-биле чугаалаарга, тудугда ниити байдал кончуг дүвүренчиг болуп артпышаан. Соок дүжүп, чер доңа бээр үе ырак эвес.

Ындыг болганда эргелелдиң болгаш трестиң удуртукчулары бо тудугже онза кичээнгейни углап, тудугнуң материал-техниктиг хандырылгазын шапкынчыдып, тудугжуларның болгаш керээлиг бүгү коллективтерниң күжүн чогуур негелдеге чедир мөөңнеп, бүгү ажылдарны комплекстиг шалыпкын чорударынче негелдени күштелдирери чугула.

Бир дугаарында, даштыкы чер ажылдарын дүргедедири, бүгү керээлиг коллективтерниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары кол айтырыг болур.

Ам кол тудуг-монтаж ажылдары чоруттунуп турар алдыгы, чедиги корпустарда байдалга доктаап көрейн. Мында 6-гы корпусту Валентина Дубининаның бригадазы-биле мээң бригадам ийи ээлчег-биле эмеглежип тудуп турар бис. А чедиги корпуста Николай Панинниң бригадазы ажылдап турар. Бригадалар октябрь айда бо корпустарның кол тудуг-монтаж ажылдарын доозуп дужаар сорулгалыг. 6-гы корпусту чыл төнчүзүнде, 7-ги корпусту келир чылдың эгезинде дужаар ужурлуг бис. Ол хуусааларда бүгү ажылды ынчаар кылып бүдүрериниң бүгү арга-курлавырлары бисте бар.

Сөөлгү үеде бистиң деңдескү, бүдүрүкчүлүг ажылдаарывыска моондактап турар четпестерни борта айтырын чугула деп бодай-дыр мен. Ол чүү четпестерил? Борта бир дугаарында КБ-981 марканың суургалыг кранының үрелир чоруу хөй болуп турарын демдеглээр херек. Чижээ, августуң 22-ден 28-ке чедир кранның чүък согунунуң үрелгени-биле ийи бригада беш чартык ажыл ээлчеглеринде туруушкунга таварыштывыс. Бо үеде турбайн ажылдаан болзувусса, ийи бригада 110—120 кубометр тууйбу салыын болгаш өскедаа тудуг-монтаж ажылдарын, ниитизи-биле 15 муң хире рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрер аргалыг турдувус. Бо дээрге, чугула объектини дүргедедиринге болгаш план күүселдезинге канчаар-даа аажок улуг когаралды биске чедиргени ол.

Ук кранның ажыглалын экижидер талазы-биле, № 14 механизация эргелелиниң удуртукчулары боттуг хемчеглерни албааны-биле, кранны кээп кылып турар специалистерниң ажылы оожум болгаш түңнел чок болуп турар. Мооң хараазында тудугга келген материалдарны өске кран-биле көдүргүп өштап, ерыглаары негеттине берген. Ам бирги, ийиги корпустарның шөлүнге дужүрүп хүлээп алыр ужурга таваржып турар бис. Ол бүгү материалдарны 6-гы корпусче катап чүдүрүп дажыглаары хөй үе-шак негеттинер артык ажыл-дыр. Ынчангаш № 14 механизация эргелелинден бистиң кранывысты дүрген болгаш быжырымчалыг септеп, ооң доктаамал ажыглалын хандырарын шыңгыызы-биле негеп тур бис. Оларның керээ ёзугаар хүлээлгези-даа ындыг.

База бир хомудалывыс — тууйбу-биле хандырылга. Бистиң үш бригадаларывыска бир неделяда-ла доктаамал ажылдаарынга чүгле тууйбу 60—80 муң кезек хереглеттинип турар. Бо негелде күүсеттинмейн турарындан неделяның чамдык хүннеринде туруушкунга таварышкылаардыр бис. Чижээ, эрткен неделяда бистиң бригадаларывыс чүгле 26 муң кезек тууйбу алган, ооң түңнелинде, среда хүнүнден эгелеп анаа турар ужурга таварыштывыс.

Үстүнде айыттынган чугула сорулгаларны күүседирде, хандырылганы экижитпес чүве болза, катап чааrткан графикте планнаттынган, чыл төнчүзүнге чедир ажыглалга кирери көрдүнген беш корпустарны безин айыткан хуусааларында дужаары берге деп турар. Ындыг болганда эргелелдиң болгаш трестиң база керээлиг организацияларның удуртукчулары бүгү күштү бо тудугже мөөңнеп, организас-техниктиг хемчеглерни баш удур алыры хүннүң чугула айтырыы болуп турар.

Д. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.
«Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир.

МӨҢГҮН-ТАЙГАЖЫЛАР УЛУГ-ХЕМДЕ

Мөңгүн-Тайга — мал ажыл-агыйлыг район, ынчалза-даа ниитиниң малынга чедер ужурлуг сиген белеткеп ап болур черлер ында кончуг эвээш. Ынчангаш мөңгүн-тайгажыларның малга чем белеткелин Өвүрнүң Ак-Чыраага, Улуг-Хем, Таңды районнарның девискээринге чорудары чаңчыл болган.

Бо хүннерде «Мөген-Бүрен», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарның механизастаттынган ийи звенозу Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң девискээринде Көк-Чырааның шынааларында сиген белеткелин чорудуп турар.

— Маңаа кээр мурнунда Таңдыда Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының Кара-Чыраа деп черге ажылдап турдувус. Аңаа 210 тонна сигенни белеткеп пресстээш, совхозче чоруткан бис— деп, «Мөген-Бүрен» совхозтуң звено удуртукчузу Адыг-оол Кара-Сал биске чугаалады.—Маңаа келгеш 40 ажыг тонна сигенни белеткеп алдывыс. Сигенниң үнгени аажок, ынчангаш оолдар бедик көдүрлүүшкүннүг, хей-аъттыг ажылдап турарлар. Ылаңгыя бо чылын Кызылдың № 1 КПТУ-зун дооскан Дмитрий Доржунуң, Уран-оол Аракчааның ажылын мактавайн баар арга чок. Валентин Айыылугей, Виктор Кара-Сал, Михаил Айзат база-ла шылырак ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сигенчилериниң турлаа мөген-бүренчилерниинден ырак эвесте, орук кежиилдир. Олар маңаа кожаларындан эрте келген болгаш, 170 тонна сигенни белеткеп ап четтигипкен. Сөөлгү чаъстар соонда сиген шөлүнүң машина эртер аргажок кылдыр өдүп, тулааланганы-биле белеткеттинген сиген пресстери шөлде чытпышаан. Чер бичии кевиирге-ле, оларның сөөртүлгези эгелээр.

Ыраккы Мөңгүн-Тайгага ам барып кожуглуг КамАЗ-биле сиген сөөртүп чедирери амыр эвес. Ону шыдаар-ла кижи шыдаар. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының дуржулгалыг чолаачылары Владимир Лемешевский, Часы-Маадыр Куулар, Юрий Глазырын болгаш өскелер-даа ону чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Улуг-Хемниң шынааларынга мөңгүн-тайгажыларның мал чеми белеткелиниң шалыпкын темпизи уламчылавышаан.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң тракторизи Кара-оол Назыты.
Авторнуң фотозу.

КӨДЭЭГЕ ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢЫ КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Республиканың суурларында чаңгыс каът бажыңнар колдаан. Ийи болгаш бир аал чурттаар бо бажыңнарның төлевилекчилери дузалал ажыл-агыйын хөгжүдеринге таарымчалыг кылдыр көрген. Ук төлевилелдер чеже-даа эки талаларлыг болгаш чурттаарынга таарымчалыг болза, чамдык чүүлдерни эде көөрү күзенчиг болуп турар. Ол дугайында көдээ чурттакчыларның болгаш бодумнуң хууда бодалымны бижикседим. Хамыктың мурнунда ам туттунуп турар бажыңнарның даштын манза-биле шып турары таарымча чок. Чүге дизе ыяш өл болгаш кургай бергенде чыырлы бээр, хемчээли кызырлыр. Чудуктар кургааш, бот-боттарынче чыырлы бергенде, бажың чылыг болур. Кажан хана ыяжы өл турда шыварга, ол чудуктар чыырылбас, «хере теп» алган турар. Ооң уржуунда хана шаараш, соок апаар.

Чаа ажыглалга кирген бажыңның ханазын чурттакчылар ынчангаш бир чыл болгаш дедир сөгер ужурга таваржыр. Тудугжулар ол-ла дораан бажың даштын шыппас болза эки. Бо бодал чүгле чаңгыс мээң-даа эвес, ындыг бажыңны эдилеп турарларның шуптузунуң саналы болур.

Чижек-биле алырга, туттунган ийи аал чурттаар бажыңны шыварынга 4—5 кубометр манза херек. Ону кылырынга төлевир үнер. Чурттакчыга ооң ажыы улуг эвес болганда, ийиги чылында шып, азы штукатурка хап алза кандыг боор. Чылыг бажыңга хөй одаар чүүл-даа чарыгдаттынмас, чоннуң кадыынга база эки.

Бажыңның печкаларын кылырын өскерткени таарымча чок. Чүге дизе плита-печкаларны кылырда, ооң ыш үнер оруктарын ээр-дагыр кылдыр кылыр турган. Кажан тууйбу изий бергенде, бажың чаңгыс аай температуралыг турар ужурлуг. Чогум-на ынчангаш бажыңның печкаларының ыш оруктарын эвээш-ле дизе үш, беш чедир кылырга чылыг болур. Амгы печкаларда чүгле от одаар чер болгаш дөрт үндүр тудуп каан хоолай ол-ла. Азы тыва өглерниң суугузу-биле дөмей төлевилээн. Чүгле от салыр черге изигден башка, кандыг-даа чылыгны печка тутпайн турар болгаш доктаамал от салырын негээр. Ындыг печкага чылда, анаа печкага бодаарга, одаар чүүлдү барык ийи катап хөйнү чарыгдаар.

Ол ышкаш төлевилелде бажыңның даштыкы херимнерин, штакетниктерни тудары көрдүнген. Шаараш херим өттүр бүгү-ле чүүл көстүп турар. Тудуг организацияларында ажыглаттынмаан, стандартка дүүшпес манзалардан мүңгаш херим кылыры черле чугула.

Бо бодалдарны солун дамчыштыр төлевилекчилерге чедирип, өске эштерниң сүмезин дыңнаан болза эки деп бодадым. Район төптеринде чурттаlga тудуун харыылап турар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелели, «Красноярскгражданпроектиниң» Кызылда салбыры бо талазы-биле бодунуң сөзүн чугаалаар ужурлуг.

А. СЕМИС-ООЛ.
Хандагайты суурнуң чурттакчызы.

ТИИЛЕКЧИ УЧАСТОКТАР

Доозукчу чылдың тудуг программазын хуусаа бетинде, эки шынарлыг доозар сорулга-биле «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг-септелге участоктарының аразында чарышты организастаан.

Дөрт чыл сес айларда беш чыл планын Кызыл-Мажалыкта, Мугур-Аксында, Тээлиде болгаш Эрзинде участоктар күүседипкен. Көскү чедиишкинни Р. Кудашованың удурткан Кызыл-Мажалыкта участок чедип алган. Беш чыл эгезинден тура участок пландан ажыр 392 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, планын 112,4 хуу күүсеткен. Ажыглалга кирген болгаш септеттинген объектилерниң шынары эки.

Т. КУЗЬМИНА.

АСТРАХАНЬ УЛАМ ӨЗЕР

Балык тудар болгаш судно септээр Астрахань хоорай ам бойдустуң үнелиг чиг эди болур газты болбаазырадып кылыр чурттуң улуг төвү болур деп белеткенип турар. Элээн каш чыл бурунгаар Волга ындының ховузунга Волга хемде бурунгу хоорайның чоогунга газконденсат-биле байлак черни тыпкан. Ам ында чыл бүрүзүнде миллиард-миллиард кубометр одаар чүүлдү казып тывар болгаш болбаазырадып кылыр, минералдыг чемишчи дилгелерни кылырынга эргежок чугула хөй миллион тонна күгүрнү бүдүрер үлетпүр комплекизиниң төлевилели кестүп келген.

Астраханьче улуг тудугга кээри-биле чурттуң бүгү-ле булуңнарындан хөй муң ажылчыннар болгаш специалистер четкилеп келген. Эң-не чугула сорулга болза оларга амыдырап чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга эргежок чугула байдалдарны тургузары болур. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга хоорайны хөгжүдери-биле, нефть-газ комплекизиниң ажылдакчыларынга бараан болуру-биле холбашкан чурттаlga бажыңнарын болгаш социал-амыдырал тудугларын тудары-биле холбашкан хемчеглерни чүүлдүг деп көрген.

Астраханьның канчаар хөгжүүрүнүң база ол талазы-биле чүнү кылып турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге хоорүүскомнуң даргазының бирги оралакчызы В. Еременко мынча деп чугаалаан.

— Хоорайга чурттаlga бажыңнарын, социал-амыдырал болгаш/культура албан черлериниң тудуун калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын астраханьчылар өөрүп четтиришкин-биле уткааннар. Алдыы Волгага ол амгы үениң индустриалдыг улуг төвү болуп, улам-на чаагайжыттынган болгаш чараш хоорай болу бээр.

Астраханьның нефть-газ комплекизин область төвүнден элээн каш он километр черге тудар. Ооң ажылдакчыларынга чурттаlga болгаш социал-амыдырал тудугларын хоорайның бодунга тудар.

Ол шиитпирге дүүштүр, чижээлээрге, Софья Перовскаяның кудумчузун чаартыр, эрги бажыңнарны бузуп кожургеш, ооң орнунга хөй каът чурттаlga бажыңнарын тудар.

Куруг турган черлерге микрорайоннарны тудар. Амгы беш чылга бодаарга, он ийиги беш чылда чурттаlga бажыңнарын бүдүн чартык катап хөйнү тудар. Чурттаlga бажыңнарын тудары болгаш эргилерин чаартырын комплекстиг чорударын хоорай Совёди чедип алган. Туттунуп турар мурнуу-чөөн районда чурттаlga бажыңнары-биле кады школа, уруглар комбинады, универсам туттунган, автобустар маршрудун ажыткан.

Астрахань—чараш хоорай. Чоокку келир үеде ол ам-даа чаартынар.

Беш чылдың кижилери

АК-ДАШ ОГЛУ АЛДАР ЧЕТКЕН

Автобус бедик дагларны ажылдыр чоруткан чазаглыг оруктап халдып олурган. «Тыва кобальт» комбинаттың узун хоолайлары бедип үнген, бүдүрүлге корпустары даг эдээ черде көстүп келди. Оң талада Таңды-Ууланың ээзимнери көңгүс мыя бо дег хүнге мөңгүннелип көстүп чыдар. Келген херээм-не ажылчын аңгының аныяк салгалының ажылкижи, сеткил-сагыжын сонуургап көөрү чүве.

Цехтерге барып, удуртукчулар-биле ужуражып, байдалды өөренип элээн болгаш, мурнакчы ажылчыннарның бирээзи-биле чугаалажыр аргалыг болдум. Комбинаттың столовазында дүъштээн ажылчыннар аразында таныырым эштер «бижиир болза Ортунашовичини бижип көрүңер» деп дораан-на сүмелей берди. Гидрометаллургия цегиниң ажылчыны Д. С. Ондар база-ла ол саналга катчы берди.

Комбинатта он чеди чыл ажылдап турар Каадыр-оол Ортунашович Донгак боду база мында чемненип олур. Черле шоолуг чүве ыыттавас, өөрүксүмээр болгаш ажыл-ижиниң дугайында «чүгээр тур бис» деп харыылады. Ажылдаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни тургускан, ажыл чүгле кижиниң бодунуң хамаарылгазында дээрзин ол демдеглээр болду. Бетин кыдыы дээрге бо столованы көрүп көрээлиңер. Каш көпеек-биле чемненип алыр. Менюда ногаа аймаандан бээр бар.

Бистиинде эки кижилер эвээш эвес дээш мурнакчывыс эштериниң дугайында колдуу чугаалап берди. Дүъштээр үе ам-даа төнмээн. Каадыр-оол Ортунашович ийи аныяк оолдар-биле шарлыг дээрбениң башкарылга пунктузунуң өрээлинде келдилер. Оларга хамык чүвени тайылбырлаан, айтып берген турду. Үр эвесте ажылдаан оолдар ооң чайлыг үезин ажыглап, арга-сүме алыр дээш келгенин билдине берди. Чугаазы оожум, хүлүмзүрүй аарак чугаалаар. Коммунист, дагдыныкчы кижиниң топтуун, дуза кадарынга чажам дивезин мыя моон безин көрүп болур.

Үүрмектеттинген масса конвейер дамчып эрткеш, улуг дээрбелерде хоюттунуп турар. Бо бүгү механизмнерниң ажылын ажылчын кижи башкарып орар. Приборларда соғунчугаштардан ажыл чоруун номчуур. Амгы үениң ажылчыны кижи бедик мергежилдиг кадр дээрзин бо ээлчегниң ажылындан эскерип көрдүм.

Аныяктарга дузалаары чугула деп ооң чугаа аразында-ла онзалап демдеглеп орарын эскердим. Борта кээрде, шериг соонда «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказынга үш чыл дургузунда регулировщик болуп ажылдап каапкан турган. Ол хиреде ынчангы коллектив ону база бызыы-биле холга алган. Дагдыныкчы Василий Герасимович Бересов мергежилге өөреткен. Хоочун ажылчыннарның бо чаагай чаңчылын аныяктарның салгап ап турары кончуг өөрүнчүг. Каадыр-оол Ортунашовичиниң дагдынып алганы Сергей Сарыглар, Виктор Айлан, Олег Ооржак ам мурнакчыларның одуруунче кирген. Олар ам каш чыл болза база өскелерге дуржулгазын дамчыдып эгелээрлер.

Кижи болуру чажындан, аът болуру кунундан деп чугаа бар болгай. Күш-ажылчы коллектив ооң дадыгарынга улуг салдарлыг болган. Черле ооң кежээзи, туруштуу аажок. Чажындан ажылга өөренген болгаш чажам деп чүве черле билбес. Хемчик хемниң кыдыында бичии суурга—Ак-Дашка өскен оолдуң салым-чолу Тываның улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи-биле холбаалыг болган. Хөй уруг-дарыглыг инек кадарчызы болгаш саанчы, бедүүн улустуң улуг оглу ам ат-сураглыг ажылчын, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи болган.

Суг-Аксы ортумак школазын доосканы соонда, Совет Армияның хүрээлеңинге чоруткан. Оон халажып келгеш, комсомолчу путёвка-биле Ак-Довуракка барган. Амыдырал аайы-биле мында, кобальтылыг Хову-Аксында келгени ол. Ам ол эң бедик мергежилдиң ажылчыны, разряды — беш. Ээлчег мастери, бригадир болуп ажылдап келген. Ынчалза-даа ооң санап турары-биле эң мергежээни — дээрбе машинизи. Ол ажылды Каадыр-оол Ортунашович беш салаазы дег билир. Ол ышкаш ажылгыр, кызымак, бедик харыысалгалыг, дуржулгалыг кижилерниң ачызында, олар мында эвээш эвес, кол цехтерниң бирээзи —гидрометаллургия цеги чарыштың доктаамал тиилекчизи болуп турары чугаажок.

Чурумну быжыглаар, камналганы шыңгыырадыр дээш бүдүрүлгениң ээзи, хоочун ажылчын сагыш салып турарын ооң чугаазы бадыткап турар. Шарларны, электри энергиязын камнап алырда, улусчу контроль бөлүүнүң киирип турар үлүүн ол демдегледи. Кижи бүрүзүнүң харыысалгазы улуг болган тудум, четпестер дүрген чайлаттынар — ооң бодалы ындыг. Ол ышкаш бот-боттарын билчири, деткижери— ажылга быжыг бира.

Кады ажылдап турган эштериниң дугайын ыттавайн баары таарымча чок. Ол дугайын Каадыр-оол Донгак база айытты. Ол улуг чоргаарал-биле мурнакчыларның адын адады. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Е. В. Романенко, улуг аппаратчик И. Ч. Күдер-оол, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, идепкейлиг хөй-ниитичи К. Н. Тулякова...

Ажылдавышаан Кызылдың политехникумун ол дооскан. Арыглакчы-техник мергежилин чедип алган. Барык чээрби чыл ажылдап турар болгаш ажылды организастаарынга хамаарышкан саналдарны-даа киирип келген. Четпестерге эптеш чок, бот оожургал билбес, мергежилинге долузу-биле бердинери — бо шынарлар мурнакчы ажылчында бар. Бөдүүн, биче сеткилдиг болгаш эш-өөрүнүң хүндүткелин ол база чаалап алган.

Хову-Аксы ооң өскен төрээни Ак-Дажы-биле дөмей болган. Борта өг-бүле туткан, ынак ижин тыпкан, ажы-төлдү өстүрген. Ийиги өг-бүлези апарган цеги, ээлчээ база мында. Таңды-Уула бажында чүдүртүнүп алган борбак ак булуттан аңгыда өскээр көөрге дээр аяс. Ажылчын кижи ниитилелге ажыктыг ажыл кылыр дээш сагыжы аарып, бүгү күжүн олче берип чоруур болганда, ооң арын-нүүрү бо дээр дег арыг.

А. ХОВАЛЫГ.

Хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орденнер-биле болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Кертик-ооловна **Ооржак** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң техажылчыны.

Анай Донгураковна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Раиса Дораевна **Ховалыг** — Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Лидия Сириин-ооловна **Иргит** — чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Галина Хос-Хаайевна **Кужугет** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының машинизи.

Мария Ажыкаевна **Херел** — Ак-Довурактың хлеб заводунуң пекары.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ирина Санчит-ооловна **Хиямиа** — «Ленинчи орук» совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Тамара Колбак-ооловна **Даваа** — Мерген суурда өг-бүле ээзи.

Александра Сарыг-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Ирина Яковлевна **Сагалакова** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Орлан-ооловна **Самдан** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Нина Ивановна **Шеригбен** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Петровна **Иванкова** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кинмаа Оюновна **Лопсан** — Ильинка ортумак школазының башкызы.

Любовь Николаевна **Нефедова** — «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Назынчаповна **Сандараа** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Чудена Начиновна **Санчат** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Барынмаа Дулушевна **Серен** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Оюновна **Чыпсын** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Нина Степановна **Серен** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Кенденовна **Кыргыс** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Коловна **Ортун** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чудур Кыртышпановна **Донгак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Байкараевна **Оруйгу** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Бопуяк Чүсүкпеновна **Ооржак** — Алдан-Маадыр суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Амажаевна **Монгуш** — районнуң улусчу контроль комитединиң секретарь-машинакчызы.

Чечена Сандыжаповна **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Өнер Кок-ооловна **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Хунаевна **Монгуш** — Кара-Чыраа суурда уруглар садының нянязы.

Лидия Оттуковна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Павлина Монгушовна **Сат** — районнуң харылзаа белдириниң Ийме салбырының почтальону.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дензиваа Чүдекеевна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Бапыковна **Ондар** — улус депутаттарының Ишкин кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Кушкаш Комбуевна **Ховалыг** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Васильевна **Оюн** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Чечекпаа Узутовна **Сарыглар** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Очуровна **Бичимей** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Анна Баянчиковна **Шимээлге** — Ий ортумак школазының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кама Кыргысовна **Улаачы** — «Май 1» совхозтуң бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Попушовна **Бараан** — Адыр-Кежиг суурда өг-бүле ээзи.

Екатерина Кара-ооловна **Дембрел** — Ийиң кадыкшылга школазының техажылчыны.

Татьяна Шыыраповна **Кол** — Адыр-Кежиг суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Чечек-кыс Балчировна **Кол** — «Май 1» совхозтуң саанчызы.

Санчат Түлеековна **Кыспай** — улус депутаттарының Ий кодээ Совединиң күүскомунуң секретары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Күнзенмаа Килимовна **Дажы-Нава** — Булуң-Терек суурда ясли-садтың нянязы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Тюлюшевна **Доржу-Нава** — Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Нина Тановна **Оскур** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Байлаң-оол Дамбаевна **Самдан** — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Галина Хүлер-ооловна **Хуурак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серенмаа Байкараевна **Дажы-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Монгушевна **Даржаа** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Улуг-Караковна **Дарыма** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Нина Донгаковна **Ховалыг** — Арыг-Үзүүнде участок эмнелгезиниң санитарказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 26.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-бүгү улустуң херээ

ЭЗИРИКТЕР КӨЗҮЛБЕСТЭЭН

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдары үнгенден бээр үш ай ажып турар. Бо үениң дургузунда Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы суурга дыка хөй чүүл кылдынган. Араганы кайы-хамаанчок ижер, хөй-ниити черинге эзирик кестур чоруктар шуут читкен.

А мурнунда кандыг турганыл? Ону чугаалары безин чаржынчыг. Совхоз ажылчыннарынга аванс азы шалың берген соонда суурнуң чурттакчылары, малчыннар арагалааш туруптар. Ажыл-агыйын безин хонук-хонуу-биле уттуптар чоруктар тургулаан. Ооң уламындан чамдык кижилер өре-самчыгдал-даа кылып, кемдээшкинге-даа таваржыр турган-на. Ону болдурбас дээш партия, совет органнарның ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып-даа турган. Лекцияны номчуп, беседаны кылып, арагачыларны хана парлалгазынга шоодуп-даа келген, а түңнели шоолуг эвес турган. Харын-даа чамдык арагачыларның бажы шуут эттенген.

Партияның болгаш чазактың бо хемчеглери шыңгыы ажылдаарын бистен негеп келген. Ол ажылды күштелдиргенинден корум-чурум экижээн. Бо талазы-биле бодалдарын чугаалап бээрин чамдык ужурашкан хоочуннарымдан дилээн мен. Олар чажам дивейн, бодалдарын илеретти.

К. Монгуш, пенсионер: «Бо хемчеглерни чогуур үезинде үнген деп бодаар мен. Ону боттандырганындан ам чурумчуп, арагалаашкын уржуундан озал-ондакка, өлүм-чидимге таваржыр чорук моон соңгаар болбас деп идегелдиг мен».

К. Ховалыг, малчын: «Арагалаарынга сундулуг ада-иелер бар болгай. Оларның уругларын кээргээр мен. Арагалаар ада-иелерниң уруглары ашчем безин орта ишпес, соок бажыңга, соок өгге хонук-хонуу-биле олурар болгай. Ам ындыг чорук болбас-тыр. Ынчангаш, арагалаашкынга удур демиселди күштелдиргенин деткивес арга чок».

О. Мөңге, пенсионер: «Араганы магазинге хостуг садып турда, ону аныяктар база садып ижер, оон херек үүлгедир турган болгай. Чамдык кежээлерде кижи кудумчуже үнүксевес, эзирик аныяктардан сестир турган болгай. Ам дыка эки-дир, эзирик кижи көзүлбестээн. Арага садарын кызыгаарлавышаан, 21 хар четпээннерге ону шуут сатпас дээнин чүректиң ханызындан деткиир-дир мен».

К. Пюрюна, күш-ажылдың хоочуну: «Назы-харым дегээн, 74 четкен. Мынча үениң дургузунда бистиң республикавыстың, Чөөн-Хемчиктиң, Чыраа-Бажының чаартылгаларын көрген херечи мен. Ону партияның болгаш чазактың сагыш салышкыны-биле күш-ажылчы кижилер чаартып тургускан. А арагалаар чорук база нептереп бар чытканы шын. Дашка уур кижи-ле ону «амзаптар» апарганы чажыт эвес. Арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң когун үзер дугайында хемчеглер боттанып эгелээн соонда, тыва улустуң арага ишпейн, сарыг шай кудуп ижип хөөрежир чаагай чаңчылы ам база катап эглип келир-дир деп идегээр-дир мен».

А. Монгуш, тудугжу: «Аныяк кижилерниң арагаже оруун дуглааның деткивес арга чок. Мен бодум безин Чадаана биле Чыраа-Бажы аразынга автобуска та чеже катап эзирик чордум ыйнаан. Ол чорааш аңаа олурган пассажирлерге шаптыктап, эпчок сөстер эдип, калчаарап-ла чораан мен. Ону билинмишаан, арагалаар чоруумну кагганымны бүзүредип көрейн».

О. МОНГУШ.

АЖЫЛ-ИШКЕ-ДАА, АМЫДЫРАЛ-ЧУРТТАЛГАГА-ДАА

Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демисел Черби көдээ Совединиң девискээринде күштелген. Арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияны көдээ Советтиң чанында тургускан болгаш ооң ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургускан. Ооң ажыл планы хөй талалыг. Кудумчу комитеттерин тургускан, дружинниктерни быжыглаан. Кижизидилге ажылын олар чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп турар. Ооң-биле кады эзиртир суксун садарын хайгаараар комиссияны база тургускан. Чурум хажыдыышкыннарын болдурбас сорулга-биле магазин хагдынып турда, аңаа баргаш олар саттынган арага-биле талоннарны шүүштүрүп, хынап турарлар. Хажыдыышкын илереттине берзе, чугааны шыңгыы тургузар апаар. Комиссияның илереткени-биле хажыдыышкын кылган садыгжы 50 рубльге штрафтаткан. Көдээ Советтиң күүскому сезоннуг ажылдар үезинде, ылаңгыя мал чеминиң белеткели чоруп турар бо хүннерде, ол талазы-биле чурумну шыңгыы тудуп турар.

Мооң мурнунда эзиртир суксуннарны хостуг садып турда, ону магазинге эрте-ле сада бээр турган болза, ам магалыг болган. Ынчан чамдык кижилер магазин долганып, ону кадарып хүнзээр боор чүве болгай. Машина-техника чыглы берген турарын бо-ла көөр чүве болгай. Ам арагалаар чорук-биле демисел көскүзү-биле күштелген. Боттары эзиртир суксун кылып турганы дээш 100 рубльге штрафтатканнар база бар.

Черби суурну ам ооң мурнунда турганы-биле деңнээрге, ам тайбың апарган, эзирик кижи көзүлбестээн. Мынчаар чурттаарга, магалыг-дыр. Ооң салдары ажыл-ишке-даа, амыдырал-чуртталгага-даа чугаажок улуг болур ужурлуг.

Р. ОЧУР-ООЛ.

Кызыл район.

Кижилер болгаш чылдар

ДАГДЫНЫКЧЫ

Эзим-арга-биле хүрээлеткен Хараал хем кыштың соогундан чаштынып, кылын дош адаанче кире берген. Хем бары ам белен-не эскертиммес, холуравас-даа, ооң үнүн кылын хар шуглап алган, аңаа-ла ажык дилиндек кылдыр сагындырар. Узун, хөнү шивилер, чойганнар, пөштер-биле хаажылаттынган эрик кырынга улуг эвес сууржугаш турган. Хараал алдын уургайының ажылчыннарының турлаа ол. 1943 чылдың кадыг-дошкун кыжынында аңаа Бай-Тайганың Бай-Талдан бөлүк эрлер-биле кады 17 харлыг Кенден база чеде берген. Чаа келген ажылчыннарны нийти чуртталга чериңге киирип кааң.

Аныяк оолдуң чугаа-соот чогуң, ханы бодалга алзы берген чоргулаарын эскерип кааш, бажының дүктери бүүрүл апарган бригадири Иван Петрович Александров мынча деп чагып чугаалап турганын Хертек Кенден ам-даа утпаан:

— Че, муңгарава, оол. Чаңчыга бээр сен, ажылга-даа өөренип алыр сен. Чиңгине «пролетарий» болур эр-дир сен. Ам ажылчын аңгының хүрээлеңинче кирип турарың бо-дур. Ол чиик эвес херек. Маңаа дадыгып, быжыгып, каңналыр сен...

Чаагай сеткилдиг ол орус ажылчын-бригадир аныяк тыва оолдарга чымчак, чылыг сөстери-биле, чагыг, сүмези-биле оларның мергежилдиг ажылчын болурунга дузалап турган. Кенден Иван Петровичь-биле кады ажылдап, аңаа дузалакчылап турган. Черни канчаар казарга эптиин, гидромонтёрну ажыглаарын, алдынны «чуурунуң» аргазын болгаш өске-даа нарын эвес чүүлдерни Кенден ооң ачызы-биле өөренип апкан. Чыл четпээнде-ле, ол тускайлаң ажылдай берген. Алдынчының ажылының үг-шии, чажыды аңаа билдингир апарган.

Хертек Кенден ажылчын аңгының хүрээлеңинге Хараал алдын уургайынга ынчаар кирген. Ол — баштайгы тыва ажылчыннарның бирээзи. Ооң мергежил чедип алырынга улуг акылары — орус ажылчыннар дузалаан. Ырак-узак Бай-Талга төрүттүнген бөдүүн тыва оол орус кижилерниң чаагай сеткилдиин, чылыг эргеледиин медерел билип, төрел-дөргүлү дег, оларның-биле найыралдажы берген.

Хараал, Ойнаа ынчаар алдын казып тывар черлерге тос чыл ажылдааш, Хертек Кенден, шынап-ла, «чиңгине пролетарий» апарган. Ынчан ол 26 харлыг, кандыг-даа кадыг-берге ажылды дескештирбес, хып дээн чалыы, күдер-шыырак эр турган. Хараал алдын уургайындан Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп суурга барып, кээп турган, Хертек Кенден, терең болгаш шапкын суглуг Дерзиг хемниң эриин чурттаан, бодунуң үе-чергези тожу кызы Санчымаа-биле дужа бергеш, 1951 чылда өг-бүле тургузуп алган.

Бир-ле катап, 1952 чыл төнер чоокшулаанда, Хертек Аракчаавичини Кызылда экспедиция эргелелинден келдирткен болган. Кел дээнде эки чүве дээн дээш, Хертек Кенден ынаар хапкан. Оон каш хонганда ээп кээрге, кадайы Санчымаа сонуургап айтырган:

— Чүге келдирткен-дир?

— Көжер апаар-дыр бис — деп, ол допчу харыылаан.

— Кайнаар көжер бис?

— Өске черге ажылдаар айтыышкын алдым. Улуг-Хем районнуң Баян-Кол деп черге баар-дыр бис.

...Тос-тостуң чыккылама соогу ажыңнадыр хаарып турар үеде, чаа чылдың бүдүүзүнде, чаа ажылдаар чери — Терлиг-Хаяга Хертек Кенден көжүп келген. Аңаа ажылдың байдалы көңгүс өске болган. Кол-ла чүве — меңгүн-суунуң ында бар курлавырын шинчилеп тодарадыры. Баштай Хертек Кенденни даг цеги дээр черге ажылдадып кааң. Аңаа руданы бузуп, чуурар, лабораторияга шинчилээри-биле шилип чорудар. Мурнунда Хараалга суг бадырар буга казып, Ойнаага хем унунуң сай-элезининден алдын чуп турганы ышкаш ындыг чүве кайда боор. Ажыл харын оон-даа кадыг-берге.

Шинчилел экспедициязының начальниги Кенденни келдиртип алгаш, аңаа чугаалаан:

— Аныяк, шыырак-даа, мооң мурнунда алдын уургайынга ажылдап шаг болган, арга-дуржулгалыг-даа апарган-дыр силер. Ынчангаш өрүмнээр мастер кылдыр өөредир деп шиитпирледивис. Чөпшээрежир сен бе?

Хертек Кенден күзелдии-биле каттышкан:

— Өөренийн харың, дарга. А бергези кайы хире чүве ирги?

— Баштай чер өрүмнээр машинаның улузунга дузалажып, олар-биле кады ажылда. Берге болур ужурлуг. Оон-на хамык чүвениң үг-шии билдине бээр. Мында ажыттынган курстарга кежээлерде өөренир эвеспе.

Хертек Кенден 1955 чылда ынчаар чер өрүмнээр мастерниң мергежилин чедип алган.

— Чер өрүмнээр тускай машинаны шиңгээдип алыры дыка берге чүве чораан — деп, Хертек Аракчаавич сактып чугаалап орар.— Ол дээрге, Тывага эң баштай келген нарын техника. Ынчаарда бистиң ажыглап турганывыс чер өрүмнээр машинаның черже хандыр кирери 300 метр хире болур. Ол үеде ону тулган техника деп турган. Ынчанмайн канчаар, чер иштинде ол хире хаңыда кандыг байлак чыдарын үк машинаның ачызы-биле билип алыр. А ону хол-биле казар чүве болза, та чеже үе эртер, та чеже күш үнер! Ындыг техниканы болбаазын дивес арга чок. Ооң соонда келгилээн чер өрүмнээр машиналар оон-даа нарын болгаш хаңылаары километр безин чеде бээр апарган.

Хертек Аракчаавич өрүмнекчиге дыка хөй чылдарның дургузунда ажылдаан. Баштай Терлиг-Хаяга өрүмнээр мастерниң мергежилин чедип алгаш, аңаа ийи чыл ажылдааш, ында руда курлавырын шинчилеп тодарадыры доосту бээрге, 1957 чылда Өөктүң шинчилел экспедициязынга барган. Аңаа дөрт чыл дургузунда чер өрүмнээн. Ынчан ооң арга-мергежили элээн бедээн, шынап-ла, даг херээниң ёзулуг мастери апарган. Ооң ажылдаан ээлчээнде өрүмнээшкинниң шынары-даа бедээн.

— Өөкке шинчилел ажылдары доостурга, бээр боже, Хову-Аксынче, 1961 чылда чоруткан — деп, Хертек Аракчаавич чугаазын уламчылады.— Маңаа келгеш, чер өрүмнээрин барык-ла он ийи чыл иштинде үргүлчүлеп келдим. Оон аңгыда бо «Тыва кобальт» комбинатты тургусчуп, ыяш кезип белеткеп-даа, тудуг кылчып-даа турдум. Ол-ла хевээр мында чурттап олурупкан мындыг ийин.

...Кежээниң мурнунда — мактал, хүндүткел. Хертек Аракчаавич Кенденниң үзүктелиишкин чок стажы ам дөртен ажыг чыл болуп турар. Ол — Тываның ажылчын аңгызының хоочуннарының бирээзи. Бодунуң кадыг-берге, амыр-дыш чок күш-ажылы-биле эрте-бурунгу тыва черге болгулаан кайгамчыктыг улуг чаартылгаларга эвээш эвес үлүг-хуузун киирген. Ооң төлептиг, ак сеткилдиг күш-ажылын Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер болгаш медальдар хоочуннуң херээн кааста чоруур.

Хертек Аракчаавич чүгле бүдүрүлге ажылынга эвес, а өг-бүлезинге база үлегер-чижектиг. Кенден биле Санчымаа беш кысты өстүрүп кижизиткен. Уруглары школаны шуптузу эки өөредилгелиг дооскан. Башкы кызы Лиза педучилище доскааш, башкылай берген, ооң-биле чергелештир Кызылдың башкы институдунуң дөртку курузунда бот-өөредилге-биле өөренип, өг-бүлезинде үш уругну кижизидип турар. Оон бичези ийизи институт доосхан, Лариса дээди эртемниг эмчи, а Анна инженер, олар кайызы-даа өң-бүлелиг. Артканнары база институттарда өөренип турар.

Хертек Аракчаавич каш чыл бурунгаар пенсияже үнген. Ынчалза-даа ажыл чок анаа олуруп шыдаваан. Ол-ла чылын доораан бодунуң төрээн бүдүрүлгези — «Тыва кобальт» комбинатка таңныылдап ажылдай берген. Күш-ажылдың хоочуну ам-даа дагдыныкчы болбушаан, аныяктарга бодунуң арга-дуржулгазын дамчыдып турар. «Хоочун коктугу дижири хөй эвес. Хертек Аракчаавич комбинаттың өрүмнекчилер бригадазынга чайлыг, хостуг үезинде бо-ла чеде бээр, оларның ажыл-херээн сонуургап айтырган, бодунуң чер өрүмнеп чорааның дугайын чугаалаан орар.

К. АРАКЧАА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Бойдус камгалалының талалакчыларының партиязы бодунуң съездизин Бельгияның найысылалынга чыылдырган. Бельгияның девискээринде тургускан баштайгы согуушкун кылырының америк ракеталарын чурттан үндүрер дээш демиселин үргүлчүлээринге бурун шиитпирлиин съездиниң делегаттары бадыткаан. Америк ракеталарны чурттан үндүрер дээш демиселди партияның программазынга киирип айыткан.

Бельгияның девискээринде америк 16 ракеталарны тургускан. Ол ракеталарны чурттуң девискээринден ырадыр дугайында бойдус камгалалының талалакчылары партияның чөптүг негелдезин Бельгияның хөй-ниитизи изин-биле деткип турар.

Т. БОРХЕНИҢ ЧУГААЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың иштики херектер министри Томас Борхе Никарагуага хамаарыштыр Рейганның администрациязының агрессчи чаа планнарын сойгалап илереткен. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң ыдалааны дээрбечилерни Никарагуаның стратегтиг хөй районнарынга чылча шапкан. Ынчангаш АКШ амгы үеде Никарагуага удур «кентавр планын» чогааткан болгаш республиканың девискээринге өлүрүкчү, үрегдекчи үүлгедиглерни контрреволюстуг дээрбечилерниң дузазы-биле кылырын ол планда айыткан деп, Т. Борхе чугаалаан.

Төп Америкага чөптүг болгаш бызыг тайбыңны тургузарынче Никарагуаның чүткүлдүүн ол база катап бадыткаан болгаш делегейниң ол районунга тайбыңны хандырар чаагай сорулганы чедип алырынга салышкынын кииреринче чоок кавының бүгү чурттарын кыйгырган.

Никарагуаның Гондураста элчин чериниң ажылдакчыларынга удур өлүрүкчү үүлгедиглерни АКШ-тың төп разведка эргелелиниң белеткеп турарының дугайында медээлер бар. Никарагуаның Гондураста элчин чери ол чурттуң эрге-чагыргаларынга нота бижик чоруткан болгаш Гондурастың девискээринде чепсектиг дээрбечилер Никарагуаның элчин чериниң бажыңын буза тепсиринге белеткенип турарын онда дыңнаткан.

Никарагуа улуска удур хөделип турар дээрбечилерни Рейганның администрациязы «демократияның камгалакчылары» деп адап турар. А «демократияның ол камгалакчылары» Никарагуаның дипломаттыг ажылдакчыларын болгаш оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин араатанзыг ёзу-биле өлүрерин планнап турары илерээн.

Делегей эргезиниң норма-чижектеринге дүүштүр Гондурастың эрге-чагыргалары Никарагуаның элчин чериниң ажылдакчыларының айыыл чок чоруун хандырар хүлээлгелиг деп, нотада айыткан.

КАРАКАС. (СЭТА). Төп Америкада байдал дүшкүүрлүг болуп артпышаан болгаш түс чериниң чепсектиг месилдежиишкини кылдыр шилчий берип магат чок деп, Социалистиг интернационалдың даргазының оралакчызы, Венесуэланың президентизи турган Карлос Андрес Перес медеглээн. Коста-Риканың девискээринге америк шериглерниң санын улам-на көвүдедиринге чылдак кылдыр Никарагуаның болгаш Коста-Риканың аразында дипломаттыг харылзааларны үзерин АКШ-та бөлүк кижилер оралдажып турар деп, ол чугаалаан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Тигр хемниң чөөн талазында девискээрге ирак шериглер дайзынның туруштарынче шавар халдаашкыннарны кылган деп, Ирактың кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Дайын чорудулгаларының үезинде иранннарның шериг складтарын болгаш катерлерин узуткаан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иранның ИРНА агентствозунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, сөөлгү 24 шак дургузунда иран-ирак фронтуга артиллерия-биле аткылажыышкыннар үргүлчүлеп келген. Ирактың 30 солдаттарын болгаш офицерлерин узуткаан деп, дыңнадыгда демдеглээн.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

ПАРИЖ. Социалистерниң чазаа Францияның кандыг-даа чазактарындан артыкка аныяктарның айтырыгларын тооп көрбейн турар. Ол дугайын Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязында кирип турар Валь-де-Марн департаментиниң профэвилел федерациязының аныяктар комитединиң медеглелинде айыткан.

Амгы үеде Францияның ол департаментизинде 15 муң ажыг аныяктар ажыл чок, а оларның 50 хуузу ажыл чок чорук дээш дузаламчы безин албайн турар. Чазактың ап чорудуп турар хемчеглери мырыңай дээштиг эвес деп, ол медеглелде демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Мурнуу-Африкада расисчи ёзу-чурумнуң ханныг үүлгедиглеринге болгаш ол ёзу-чурумну АКШ-тың администрациязының деткип турарынга удурланыышкынның улуг чыскаалы Нью-Йорк хоорайга болган. Мурнуу-Африка Республиканың КНО чанында доктаамал төлээ чериниң бажыңындан АКШ-тың төлээ чериниң бажыңынга чедир чыскаалганнар барган болгаш «Вашингтоннуң болгаш Преторияның эвилелин узуткаар», «АКШ-тың корпорациялары — Мурнуу Африкадан үнүп чорзун» деп бижээн плакаттарны холга тудуп алгаш, чорааннар.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркка болган чыскаалдың киржикчилери. Оң талазында — сураглыг ыраажы болгаш тайбың дээш америк демиселчи Гарри Белафонте.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ТОКИО. Делегейниң ийиги дайынынга чурттуң чугаа чокка дүжүп бергениниң дугайында императорнуң бижиин чарлаан хүнден бээр 40 чылынга холбаштыр «өлгеннерни сактырының» ёзулалы япон найысылалда эң улуг «Будокан» залга болган, агрессчи дайыннарның чеди муң ажыг хоочуннарын аңаа чалаан. Японияның Азияга чорудуп турган эжелекчи дайыннарынга өлген кижилерни хөөржүткен Токионуң Ясукуни хүрээзинче премьер-министр Накасонэ ол ёзулалдың сөөлүнде доораан-на чорупкан. Ол хүрээни он бешки чүс чылда туткан турган. «Төрээн чурттуң бурганчый берген кадагалакчыларының» даңзызынга генерал Х. Тодзионуң болгаш дайынның өске-даа кем-буруулуг кижилериниң аттарын 1970 чылда-ла киирген турган. Генерал Тодзиону болгаш өске-даа дайын буруулугларын делегейниң шериг трибуналының шииткелин ёзугаар 1948 чылда шаажылап өлүрген.

Консерваторлар чазааның кылган ол «ёзулал» актызын депшилгелиг партиялар болгаш чурттуң хөй-ниитизиниң калбак бөлүктери Японияның конституциязынга чөрүшкек хөделиишкин кылдыр санап көрген. Делегейниң ийиги дайынының халаптыг уржуктарын уттуптар дээн чагырыкчы бөлүктерниң оралдажыышкыннарынга удур хөй санныг митингилер, чыскаалдар Токио хоорайга болган.

ЧУРУКТА: премьер-министр Накасонэ Ясукуни хүрээзинге кээп чораан үеде чыскаалдың киржикчизин тудуп, хоругдап турары.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

ЧАШТАРГА БЕЛЕК

Найысылал Кызылдың Калинин аттыг кудумчузунда № 24 ясли-сад август төнчүзүнде ажыттынган. Аңаа 1 хардан 6 харга чедир 280 бичии чаштар турар кылдыр туткан.

Чаа ясли-садтың баштайгы ээлери ада-иезинге үдедип алгаш, өөрүшкү-маңнайлыг эртен эрте чедип келгеннер.

Ясли-садтың эргелекчизи Галина Ивановна Иванова ажыдыышкын үезинде бодунуң саналынга партия болгаш чазактың бичии чаштарның келир үезин дээш ада сагыш салыышкынының ачызында, уруглар албан черлерин хөй-биле тудуп, турарын чугаалааш, уругларга таарымчалыг, делгем, чырык, чылыг ясли-садты белек кылдыр тудуп берген тудугжуларга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Дараазында ортумак бөлүкте бичии Машенька Батурина ясли-садты тудуп бергени дээш өөрүшкүзүн илередип, ажыдыышкынның кызыл кожаазын кезип, бичии чаштарны, ада-иелерни киреринче чалаан.

Делгем, чырык садикче уругларын удээннер кирип эгелээн. Ында музыка болгаш күш-культура залында уруглар садының «Төрүттүнген хүнү-биле!» деп байыр чедириишкинин бижип каан.

Ясли-садта уругларның дыштанып удуур өрээлдери, чемненир столоваязы амгы үениң чаа мебели-биле хандыртынганын ада-иелер сонуургап көрген.

Бичии чаштарга янзы-бүрү ойнаарактар болгаш селгүүстеп ойнаар шөлчүгештерни таарымчалыг кылдыр дерип кылган. Ол ышкаш уругларны кудумчу шимчээшкининге өөредир шөлчүгеште ойнаар машинаны орук демдектерин садик башкылары тургускан.

Ында бичии чаштарны кижизидип, хайгаараарынга шупту 45 ажылдакчыларлыг. Оларның иштинден 4 кижи дээди эртемниг башкылар.

Бичии уруглар болгаш оолдар назы-хар аайы-биле, боттарының өрээлдеринде барып, күзээни ойнаарактары-биле ойнап кирипкен.

Бо ясли-садты тудуп, ажыглалга кииреринге «Кызыл үлетпүр тудугнуң» эргелелинден бригадир Розер Иванович Ниткинге баштаткан тудугжулар тудугну кыска хуусаада эки шынарлыг кылдыр тудуп, бичии чаштарга эки белекти сөңнээн.

А. СОДУНАМ.

Сөзү болгаш фотолары авторнуу.

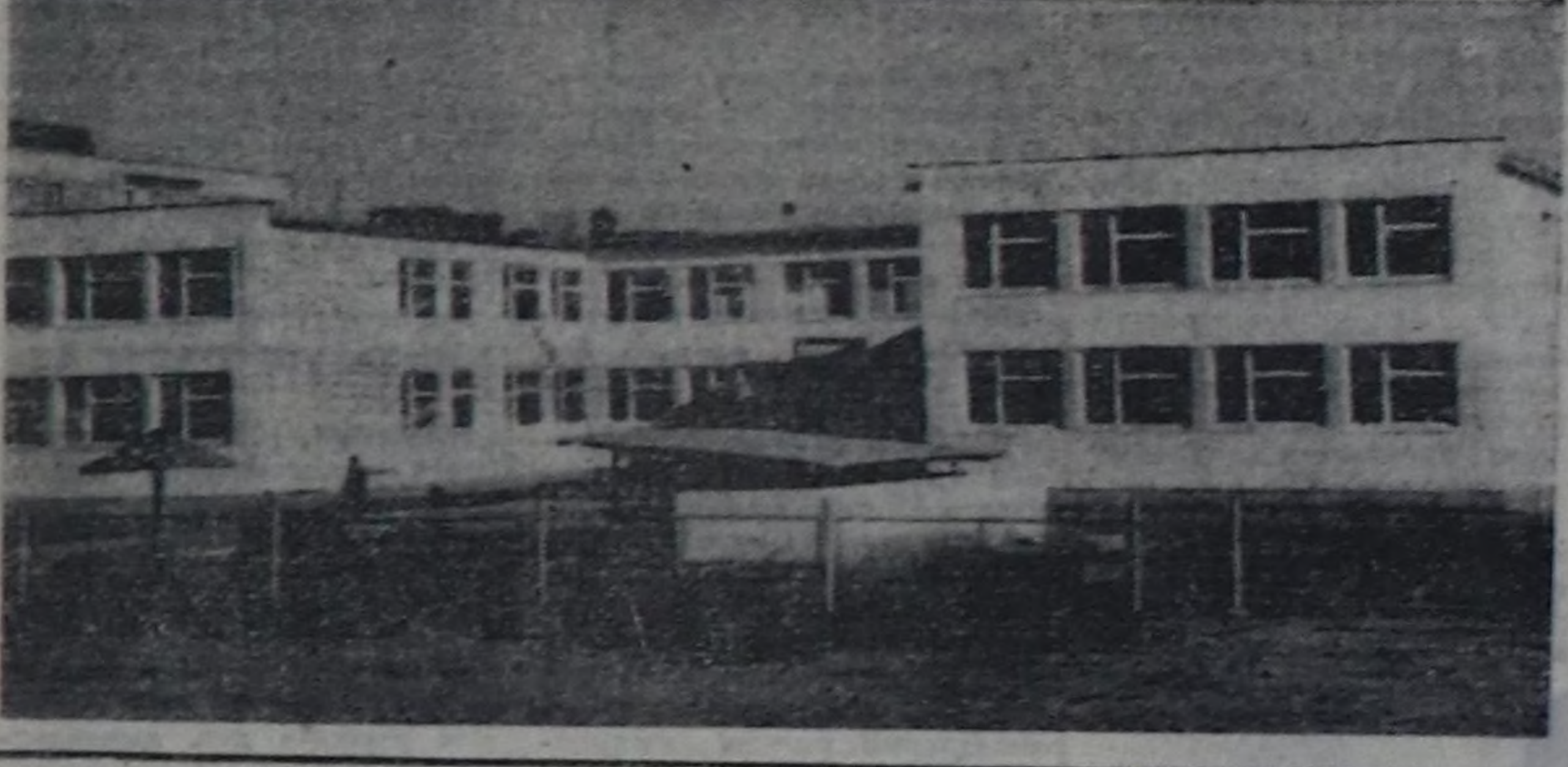

Мораль темазынга

«ТАҢМАЛЫГ» ХЕПТЕР

Чайгы үеде хоорайларга, курорттарга, дыштанылга бажыңнарынга чорааш, фирмаларга кылган ужур-утказы тайылбырлаттынмас даштыкы маркалыг, чурук-таңмалыг майка, хөйлең, джинсы чүвүр кеткен аныяктарны бо-ла көөр бис. Бодап көөрге, олар хептиң үнезин бодавайн, чүгле хептиң чуруу, таңмазы дээш албан-биле дилеп тып, улуг өртек-биле садып азы саттырып кедип турар хире. Ындыг таңмаларлыг эт-ле хөй: футболкалар, сумкалар, майкалар... Совет солун, сеткүүл ажыглап тургаш, ол таңмаларның чамдыызының-даа бол дугайын маңаа тайылбырлаксадым.

Таңмалар дээрге янзы-бүрү символикалар болур. Символика бүрүзү ханы утказыг. Чижээ, кадыг-дошкун хамааты дайыны диңмиреп эрткен соонда, адаларының алдарлыг «будёновкалары» бичии салгалче шилчээн. Ол бөдүүн кызыл шериглерниң кедип чораан бөргү — аңгы демиселинге совет чоннуң маадырлыг демиселиниң символиказы. Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда, хоозуралдың чединмес, берге чылдарында бичии оолдар шериг хепти эде-хере тыртып кедип чораан. Үениң негелдези ындыг турган.

Амгы үеде чаштарның идик-хевинге «Ну погоди!» хүлүмзүрүп орар койгунун, «Буратинону», космос аппараттарын дүрзүлээн идик-хепти канчап чарашсынмас боор.

Даштыкы фирмаларга бүдүрген идик-хеп, сумкалар... бисте болганчок-ла четкилеп кээр. Чамдык кыс уругларның платьелеринде «АКШ-тың шерии» («Армия США»), «АКШ-тың шериг-далай флоду» («Военно-Морской Флот США») деп англи дылда бижээн таңмалар суг бар. Чүгле ол эвес, харын-даа ол-ла ындыг платьелерниң чеңинде (өжүн дужунда) америк шеригниң капрал дужаалының эмблемазын-даа илип каан боор. Бо чүл дээрге ындыг хептиң ээзи (ону кедип чоруур кижи) ында демдектерниң утказын билбейн, империализмниң дайынзырак пропагандазын бүдүү нептередип чорууру ол ышкажыл.

Карманында бичии сарыг өңнүг сылдыс даараан, «хүлер медаль» деп база-ла даштыкы дылда бижээн хептер бар. Ээ кижи ооң утказын кайын билир деп. Вьетнам дайынының үезинде 400 вьетнамны өлүргеш, 400 эжеш кулак дужааган америк солдатты ындыг медаль-биле шаңнаар турган. Оон өске «За заслуги» деп бижиктиг медаль турган. Ол 100 вьетнамны өлүрген солдатка бээр шаңнал. Ындыг демдектерлиг хеп кеткен кижини, демдектерниң утказын билир кижи көөр болза, бо хөй-хөй вьетнамнарның өлүрүкчүзү-дүр деп билир-дир.

База бир чижек. Амгы үеде американың хөлезиленикчи шериин «солдаты удачи» деп адап турар. Америк солуннар ол «олчалыг солдаттарга» тураскааткан хөй-хөй чүүлдерни бижип турар. Ол-ла шугум-биле «лучше мертвый, чем красный» («кызыл боорунуң орнунга өлгени дээрэ»), «убивай всех, бог рассудит» («шуптузун хыды, бурган сени өршээр»), «убей коммуниста ради своей мамочки» («аваң дээш коммунистерни өлүр») деп каан даштыкы бижиктерлиг майкаларны фирма бүдүрүп турар. Моон алгаш көөрге, империализм-биле символиканың аразында дорт харылзаа бары илдең-дир.

Даштыкы пропоганданың Совет Эвилелинге болгаш социалистиг чурттарга удур утка-шынарын алырга карын болгаш янзы-бүрү хевирлиг. Чижээ, анаа-ла бөдүүн футболкада «88» деп сан чуруп каан. Ооң алыс утказы ийи: бирээде, ол чалча шеригниң эмблемазы, ийиде, 1988 чыл— Русьтуң чүдүлге алганындан бээр муң чыл болганы. Өскээр чугаалаарга, ындыг демдектиг бөдүүн майка-биле чүгле империализмниң эвес, а клерикализмниң (капиталистиг чурттарда ниитилел амыдыралынга шажынның, хүрээниң туружун күштелдирер сорулгалыг реакцылыг политиктиг угланыышкын) пропагандазын нептередип турары-дыр.

Амгы үеде барык чурттарда «Кисс» деп ансамбль нептереңгей апарганындан «Кисс» таңмалыг футболкалар элбээн. Ооң утказы чүл? Ук ансамбльдиң оолдары, кыстары дааш-шимээнниг ыры, музыказы-биле болгаш ыш, бус, от, көс дээн чергелиг немелде херекселдери-биле, аныяктарны от-көсче халдып, оруунга таварышкан-на чүвени уу-чаза шаап чоруур кылдыр албадап турар.

Даштыкыдан кээп турар сумка, хеп..., кандыг-даа идейлиг утказы чок кижи чуруктары-биле каастаттынган. «Металмен» («железный человек»), «бетмен» («летучий человек») дээш оон-даа өске үй-балай аттарлыг. Ол америк журналдарның сөөлгү арнында чуруктар болур.

Бо-ла бүгү буржуаз чурттарның социализм системазынга удур чорудуп турар идеология диверсиязының база бир кезии болур. Ниитизи-биле алыр болза моон-даа артык шөрүлгактыг, кызыл-сарыг хырба дег, нарын арга-хемчеглери бар болбайн аан. Социализмни бүдүү, идеологтуг диверсия күжү-биле суларадыр, бар аргаларны ажыглап тургаш, чүнүң-даа мурнунга тура дүшпейн үүлгедир сорулганы империализм салып турар болгай. Хеп, эдилелдер каасталгазы кылдыр кылгаш, ол эмблема-таңмалар дузазы-биле бистиң аныяктарывыска бодунуң бүтпес идеологиязын сиирер, буржуаз овур-хевирниң норма-чижек чок «үнелээшкинин» суртаалдап, совет амыдыралды, ооң бүдүштүг туружун хажыдар сорулганы салып турар.

Бир эвес бо талазы-биле хөйнү билип алырын күзээр аныяк-даа, улуг-даа кижи турза, орус дылда үнүп турар сеткүүлдерден, «Знание» билиг ниитилелиниң «Аргументы и факты» деп бюллетенин болгаш даштыкы чурттарда аныяктар амыдыралының дугайында чүүлдерни номчуурун сүмеледим.

И. САМБУ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

КИЖИНИҢ ҮНЕЗИ

Чогаалчы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажының «Улуг-Хем» альманахтың ээлчеглиг 59 дугаарында парлаттынган «Өлген кижиниң чугаазы» деп чечен чугаазын номчуп дооскаш, «дириг чораан кижи доруг бөрү көөр» дижир бурунгу өгбелерниң үлегер сөзүн сактып келдим.

Амыдырап, чурттап чоруур кижи, шынап-ла, чүнү-даа көрүп, чүге-даа таваржыр болгай. Ындыг таварылгаларның бирээзинге чогаалдың кол маадыры — Апык-оол Олчаевич таваржыр. Ол бодун өлүп калган, ону улус орнукшудар дээш чорууп турарын дүжүнде көрген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ону сөөлгү орукче — эрлик оранынче үделге болуп турар.

Чогаалда кирген болуушкуннарны автор маадырның дүжүн дамчыштыр илереткен. Узун-даа, халаадаанчыг-даа, ооң кадында кударанчыг-даа дүштү маадыр дүжээн.

Чогаалды төндүр номчааш, ийи айтырыгны номчукчу кижи бодунга салыксай бээр болгаш оларны харыылаарын оралдажы бээр болду. Ол айтырыгларның бирээзи: өлген кижи канчап чугаалаар чүвел? Ийигизи: дүшке кижи бүзүреп болур бе? Мындыг янзылыг айтырыгларны харыылаарын шенеп көрээли.

Өлген кижини кагар-согар-даа болза, чугаалаар байтык, үе дивези билдингир. Ынчалза-даа болуушкунну чогаалда дес-дараалаштыр көргүскенинден кандыг-бир түңнелге келир ужурлуг бис. Мында ындыг түңнел-маадырның дүжү болур. «Дүжүм ындыг болду, мындыг болду ийин»... дээрзи кижилерге билдингир.

Хамык ужур дүш-түлде-даа эвес, «дүш-түлү кандыг-даа болур».. А чогаалдың кол быразы— ооң идейлиг утказынче ханылап көөр ужурлуг бис.

Бо чечен чугаа чамдык номчукчуларга «кижи албас, ыт чивес» чугаа-даа кылдыр сагындыра бээри чадавас, мындыг янзылыг таварылга болу берзе, ооң-биле кады амыдыралга кижиниң үнезиниң дугайында чугаа ылап-ла тургустунуп келири чугаажок.

Маңаа улуг башкы В. И. Ленинниң чалгынныг сөстери сагышка дораан кирип келир. «Ниитилелге чурттап тура, ниитилелден хоорук болуп болбас».

Чогаалдың маадыры—Апык-оол Олчаевич амыдырал дээш, ажы-төлүнүң келир үези дээш эвээш-биче-даа болза улуг-хуузун киирип чоруурларның бирээзи. Ол — амыдыралдың бир судалчыгажы боопчурттап чоруур кижи-дир. Ындыг кижи бир эвес өлүп каар болза, ооң дугайында кандыг чугаалар үнүп кээп болурунга даянгаш, чогаалчы чечен чугаазының болуушкуннарын улам чидидип, шынап-ла, дириг чораан кижиниң үнезиниң дугайында бодалдарга номчукчуну эккээр.

«Кижиге эң-не үнелиг чүве— амыдырал. Ол аңаа чаңгыс катап бердинер»—деп, чогаалчы Н. Островскийниң өткүт, шынчы сөстери маңаа база-ла чаңгыланып, дыңналып кээрлер.

«Өлген кижиниң чугаазы» деп чечен чугааны катап-катап номчуп дооскаш, мындыг сөстерни чугаалаксаазы келир-дир.

Кижини дириг чорда үнелеп көрээлиңер.

М. ДОРЖУ.

АЯН ТУТКАННАР

Эрткен дыштаныр хүнде найысылалдың парыгының Ногаан театрынга республиканың хөгжүм-шии театрының бөлүк артистери көрүкчүлерниң мурнунга хөгжүм-ыр-биле аян тутканнар.

Ийи, чаңгыстың солун күүседиглеринден эгелээш, бөлүк артистерниң хөглүг-баштак танцылааны, ол ышкаш «Аршин-Малалан» деп каттырынчыг шииден үзүндүнү күүсеткенин көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле үдеп турганнар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Тамара Ондар, Нанзат Куулар «Аяк-Шай», «Атынай» (алтай ыр), бот-тывынгыр композитор Бегзи Каадыр-оолдуң «Азияның төву— төрээн Тываавыс» деп ырларны хей-аъттыг сорук-биле күүсеткеннер.

Тываның комсомол шаңналының лауреады Дадар Барыңмааның ырлааны онзагай болган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Роза Серен-оолдуң «Эглип келир кушкаштарым», «Сактып чор сен бе, чыртыкым» (орус дылга), «Таңдалай» (алтай дылга) күүсеткен ырларын көрүкчүлер сонуургааннар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол «Кошкан уш аът чаржып ор» деп орус улустуң ырызын тыва, орус дылдарга тааланчыг кылдыр бадырган.

Театрның хоочуннары РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар, РСФСР-ниң улустуң артизи Хүргүлек Конгар, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакай оларның күүселделерин катап-катап дыңнап, сонуургаан.

Көрүкчүлерни хаара тудуп, оларның кичээңгей, сонуургалын хайныктырып турган күүседилгелер соонда, адыш часкаашкыннары кидин-түлүк турда, дараазында номерни чарлаптарга, артистиң ат-сывы, ооң күүседир ужурлуг номери орта-ла дыңналбайн баары хомуданчыг болган. Бөлүк артистер танцы теп турда, музыкага көргүрээш үннер холужа бергилээр таварылгаларны оваарза эки.

Ам удавас бистиң хөгжүм-шии театрывыстың чаа сезону эгелээри билдингир. Ук сезонда чаа-чаа шиилерни, концерттерни көрүкчүлер четтикпейн манап турар дээрзи чугаажок.

Д. МОНГУШ.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Кур-Чер ортумак школазының бүдүрүлге бригадазын аныяк башкы А. С. Монгуш алды чыл улаштыр удуртуп келген. Ук бригаданың ажылы чыл келген тудум экижип орар. Бригаданың турлаа Оңгача-Бажы деп черде. Беш чыл бурунгаар-ла «Тиилелге» совхоз аңаа өөреникчилерниң ниити чурттаар бажыңын, столоваязын, чунар-бажыңны, теннис залын тудуп берген.

Оңгача-Бажының делгем ховузунга өөреникчилер 30 га черге картофельди тарааш, «Тиилелге» совхозка ажаап, өстүрүп берип турар. Бо чылын картофельден аңгыда капуста, морковь, огурец, турнепсти база олуртканнар. Ону өөреникчилер ажаап чайлаан. Долаана Ооржак, Сайлык Ондар, Артур Шойлаа, Чечена Ооржак, Алим Куулар олар макталдыг ажылдап турар. Школачылар ногаа ажаалдазындан аңгыда совхозунга бо чай дургузунда 10 тонна бүдүк-бүрүнү, 12 тонна сигенни белеткээн. Төп шаңга херекселдери-биле хөй хола-хараганны баглап берип, совхозунга боттуг дузаны чедирип турар.

К. КАЛЫНДҮҮ.

«ЧЕТТИРДИМ» ДЭЭР

Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүүнде № 37 аптеканың эргелекчизи Мария Бурутовна Кыргыстың төрээн чери —Тываның эң ырак булуңнарының бирээзи, аржаан хөлдерлиг, кат-чимистиг болгаш аң-меңниг чурумалдыг Тере-Хөл. Кунгуртуг ортумак школазын Мария чедиишкинниг дооскаш, чоннуң кадыын камгалаар эмчи ажылдакчызы болур сорулга-биле Ленинградта фармацевтика училищезинге өөренип кирген. Ону чедиишкинниг дооскаш, төрээн Тывазынга хап чанып келген. Фармацевт эртемниг аныяк уругну республиканың аптека эргелели өскен төрээн сууру Кунгуртугга аптека эргелекчизинге ажылдаар кылдыр чоруткан.

Мария Бурутовна Кыргыстың күш-ажылчы базымы база-ла ха-дуңма, дөргүл-төрелиниң чурту Тере-Хөлден эгелээн. Училищеге өөренип, билип алган эртемин ол херек кырында ажыглап, аарыг кижилерге эмни канчаар ижерин, кадагалаарын, эм бүрүзү ажыглаар хуусаалыг болурун сүмелеп, тайылбырлап бээри аптека ажылдакчызы кижиниң ыдыктыг хүлээлгези болур деп ол санап чоруур.

Улуг-Хемде хөй чурттакчылыг суурларның бирээзи болур Арыг-Үзүүнге Мария Бурутовна Кыргыс аптека эргелекчилээнден бээр дөрт чыл бооп турар. Бо эрткен үениң иштинде бодунуң кызымак ажылы, аарыг кижилерге ээлең-ээлдек, чымчак сеткилдиг чоруу-биле Арыг-Үзүү суурнуң улуг, биче чурттакчыларының хүндүткелин Мария Бурутовна чаалап алган. Ооң эргелекчилээни № 37 аптеканың ажылы макталдыг. Аптеканың девискээри кезээде арыг, ишти чылыг болгаш чырык. Техниктиг ажылчын Галина Хомушкуевна Соянның маңаа киириштирип турар улуг-хуузу улуг. Эм шынарлыг янзы-бүрү үнүштерниң дугайында плакаттарны ындамында аскылаан болгаш «фармацевтиң булуңун» чараштыр дерип кылганы көрүштүг.

Мария Бурутовна Кыргыс бодунуң дорт хүлээлгезинден аңгыда суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, № 3 агитквартираның даргазы, эки тура улусчу дружинаның кежигүнү хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар. Аптека коллективиниң ажылчылары ниитиниң малынга мал чемнери белеткежип бээр ажылда идепкейлиг киржип, бүдүк-бүрү, сиген белеткээринде база-ла кызымак ажылдап турар.

Чоннуң кадыкшылы дээш буянныг үүлени бүдүрүп чоруур аптека эргелекчизи Мария Бурутовнага Арыг-Үзүү суурнуң улуг, биче чурттакчылары хереглээн эмнерин садып алгаш, «четтирдим» дээш чаныптарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

СПОРТ

БАШТАЙГЫ САЛЫГНЫ СОҢГААРЛАТКАН

Москвада П. И. Чайковский аттыг концерт залын ийи ай, харын-даа оон үр үеде шыдыраачыларга берген. Сентябрь 3-те аңаа делегейниң бирги чери дээш А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында маргылдаа эгелээн.

Бо залга Карпов мурнунда ойнап турган деп сагындырып каалы. 1974 чылда аңаа кордакчыларның төнчү оюнунуң чамдыызы болган, аңаа ол тиилеп алган, а ооң соонда бистиң шылагараңгай совет гроссмейстеривисти эң-не баштай делегей чемпиону кылдыр чарлаан. Дээди деңнелге оюннар аңаа 1951 чылда-ла эгелээн. Ынчан М. Ботвинник Д. Бронштейн-биле ойнап тургаш, делегей чемпиону адын камгалап алган. Ооң соонда Маяковский шөлүнде залга М. Ботвинник В. Смыслов-биле ийи катап ойнаан, баштай ол удурланыкчызынга уттурза-даа, ийи чыл болгаш удуун негеп ап, чемпион адын дедир эгидип алган. Ынчангаш амгы шыдыраа маргылдаазы ол залдың төөгүзүнге беш дугаары бооп турар.

Баштайгы салыгга Каспаров агы-биле ойнааш, баштайгы көштү кылган. Дөртен бир көш кылганының соонда, салыгны соңгаарлаткан. Ак тала бодунуң ээлчеглиг көжүн бижип алган.

(СЭТА).

ДИНАМОЖУЛАР ТИИЛЭЭН

Туран хоорайның стадионунга Бии-Хемниң футболистери Кызылдың динаможулары-биле эрткен дыштаныр хүннерде ужурашкан.

Оюн солун болгаш чидиг демиселге эрткен. Аалчылар эгезинде дүрген темпилиг ойнап, удурланыкчызының хаалгазын атакалап-ла турган, ынчалза-даа түңнел бербээн. Стадионнуң ээлери камгалалдан чоорту халдаашкынче кирип, түңнелди өскерткен. Оюннуң 26-гы минутазында динаможулар чурум үрээнинден хаалгазынче 11 метрден киир теверин судья шииткен. Туранның командазының камгалакчызы Александр Сараскин хаалгаже мячини чазыг чокка киирген болгаш сан 1:0 апарган.

Оюннуң баштайгы кезээниң төнчүзүнге база ийиги кезээниң 64-кү минутазынга чедир түңнел өскерилбээн. Ынчалза-даа 64-кү минутада динаможу Александр Бартан харыы мячини киир тепкен. Ол сан динаможуларны оттурупкан дег болган. Оларның оюну дүргедеп, удурланыкчыларның хаалгазынга айыылдыг байдалды каш удаа болдурган. Ынчалза-даа голкипер Геннадий Доржунуң шыңгызы, эки оюну сан кииреринбербейн келген. Чүгле оюнуң төнчүзүнде «Динамонуң» халдакчызы Иван Туев мячини хаалганың четкизинче киргеш, тиилелгениң саны командазынга эккелген, сан 2:1 апарган.

Бии-хемчилер-даа, аалчылар-даа чараш көрүштүг ойнааннар. Бии-Хемниң командазындан Иван Сагалаковтуң, кызылчыларның капитаны Валерий Механюшинниң чараш ойнаанын демдеглээр апаар.

Е. ШИШОВ.

ШТАНГИСТЕРНИҢ ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНАДЫНДА

СЕДЕРТЕЛЬЕ. Штангистерниң делегей чемпионадынга 100 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның аразынга 21 харлыг венгр штангист Андор Саньи тиилээн. Ол ниитизи-биле 415 килограмм штангыны көдүрген болгаш бо чылгы сезонда кестүп келген аныяк спортчу болуп турар. Делегей чемпиону чораан штангист Владимир чурттуг Павел Кузнецов 407,5 килограммны көдүргеш, мөңгүн медальды чаалап алган. Европа чемпиону, румын спортчу Ник Влад хүлер медальга төлептиг болган.

Совет шилиндек командазының кол тренери Давид Ригерт бистиң кол удурланыкчыларывыстың бирээзинге румын спортчуну санап турган. Ындыг-даа болза, маргылдааның баштайгы мергежилгезинге Влад биле Кузнецовтан аңгыда венгр аныяк спортчу база шаңнал дээш туржуп болуру билдине берген. Саньи 180 болгаш 185 килограмм чедир деңзилиг штангыларны кайызын-даа чиги-биле көдүрген. Ынчангаш үш спортчу деңдеңзилиг штангыларны тус-тузунда көдүрзе-даа, чиик деңзилиг венгр спортчу Саньиге тиилелгени санаан болгаш биче алдын медальды тывыскан.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Меньший среди братьев». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.10—11.15 —Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Эртемниң болгаш күш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «И родилось поле», «У барьера точности», «Возвращение долга». 15.25 —Куйбышевтиң музыка училищезиниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 16.00 —К. Кулиевтиң поэзиязы. 16.30 — Мультфильм. 16.45 —Док. фильм. 17.35 — «Дирижер», ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Светлановтуң чогаадыкчы ажылынга тураскааткан фильм-концерт. 18.30 —Совет ыр концерти. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Похмелье». Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 19.10 — «Хочу все знать». Киножурнал. 19.20 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.55 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Заговор против Страны Советов». Капиталистиг чурттарның тускай албан черлериниң ССРЭ-ге удур чорудуп турар чажыт дайынының дугайында док. фильм. 22.35 —«Советское кино». Киножурнал. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Вехи веков». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Физика. 6-гы класс. Физика болгаш техника. 9.05; 12.30 —Испан дыл. 10.05 —Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. М. Прилежаева. 10.35; 11.40 — Музыка. 3-кү класс. Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 10.55 —«Поэзии целебный воздух». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10—Бистиң садывыс. 12.00 —Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. 13.00 — Төөгүнүң арыннары. Партбилет дугайында сөс. 13.45 —«Расписание на послезавтра» Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.10—15.15 —Медээлер. 18.00—Медээлер. 18.15 — «Кымның кудумчузунда байырлалыл?» Молдав ССР-ниң культура-спорт комплекстериниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

19.05 —Киножурнал. 19.10—Мультфильм. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». СЭКП-ның Каа-Хем райкомунуң секретары Н. О. Товуунуң чугаазы. «Автоинспекторнуң экраны». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ананси». Мультфильм. 1-ги дамчыдылга. 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 Калуганың ыраажылар ниитилелиниң эр улустуң үлегерлиг хорунуң оюну. 21.00 — «Үе». 21.35—23.20 —А. Сафронов.— «Чүрекке операция». Телешии.

1986 чылдың мартта Финляндияже баар турисчи бөлүкту профэвилелдериниң область чөвүлели четчелеп турар. Путёвканың чижек өртээ 560 рубль. Документилерни киирериниң хуусаазы — 1985 чылдың ноябрь 30-ге чедир. Тайылбыр алыры-биле профэвилелдерниң адырлар обкомнарынга азы профэвилелдиң культура-массалыг ажылдар килдизинге келир, телефоннап база болур. Телефону 2-22-73.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу районнарга, чаъстаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—8 метр. Дүне 2—7 градус, чамдык районнарга 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 15—20 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чаъстаар, барыын чүктен хаттың дүргени 5—8 метр. Дүне 5—7 градус, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Материнская любовь»** 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Солнце в кармане»** 9.30, 13.30, **«Черная стрела»** 11.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Не упусти шанс, инспектор»** 15.00, 16.40, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тайная прогулка»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң -21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3114.
Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.
ТС 00203.